

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

M. Fabii Quintiliani Institutionum Oratoriarum Libri Duodecim

Summa diligentia ad fidem vetustissimorum codicum recogniti ac restituti

Quintilianus, Marcus Fabius

Lugd. Batav. ; Roterodami, 1665

Liber Duodecimus.

urn:nbn:de:hbz:466:1-12945

M. FAB. QUINTILIANI
D E
INSTITUTIONE ORATORIA
LIBER DUODECIMUS.

P R O O E M I U M.

Ventum est ad partem operis destinati longe gravissimam. Cujus equidem onus si tantum opinione prima concipere potuissem, quanto me premi ferens sentio, maturius consuluiissem vires meas. ¹ Sed initio pudor omittendi quæ promiseram tenuit: mox quanquam per singulas prope partes labor cresceret, ne perderem quæ jam effecta erant, per omnes difficultates animo me sustentavi. Quare nunc quoque, licet major quam unquam moles premat, tamen prospicienti finem mihi constitutum est vel deficere potius, quam desperare. ² Fefellit autem, quod initium à parvis ceperamus: mox velut aura sollicitante proveci longius, dum tantum nota illa, & plerisque artium scriptoribus tractata præcipimus, nec adhuc à littore procul videbamur, & multos circa velut iisdem se ventis credere ausos habebamus. ³ Jam cum *eloquendi rationem* novissime repertam, paucissimi-
misque

Oratorem finit Cato, *virum bonum dicendi peritum*. Superioribus igitur libris Fabius oratori tribuit dicendi peritiam, hoc libro oratoris mores format: officiaque præscribit: quo nomine est summo opere commendandus, quia partem ab omnibus prætermisam tractavit. *Turneb.*

¹ *Sed initio.*] Cum proposuit *magnitudinem & difficultatem*, attentionem conciliavit: nunc vero causas affert quamobrem institutum opus non omiserit. erat enim pollicitus institutionem oratoriam suis familiaribus, ut scribit in præfatione.

& alioqui turpe erat desistere, cum propinquus esset finis. *Idem.*

² *Fefellit autem.*] Aperit causas erroris: ac reliqua quæ dixit, à *metaphora nautica* sunt desumpta, est tamen quibusdam in partibus *allegoria*. *Idem.*

³ *Jam cum eloq.*] Ait *rationem eloquendi* novissime repertam, quia antiqui oratores utebantur oratione horrida, nec in usu erat compositio numerosa, quæ primum est reperta à *Thrasymacho & Georgia*, deinde emendata ab *Isocrate*. *Idem.*

misque tentatam ingressi sumus, rarus qui jam procul à portu recessisset, reperiebatur. ¹ Postquam vero nobis ille, quem instituebamus, orator, à dicendi magistris dimissus, aut suo jam impetu fertur, aut majora sibi auxilia ex ipsis sapientiæ penetralibus petit: quam in altum sinus ablati, sentire cœpimus. ² Nunc cœlum undique & undique pontus. Unum modo in illa immensa vastitate cernere videmur M. Tullium, qui tamen ipse, quanvis tanta atque ita instructa nave hoc mare ingressus, contrahit vela, ³ inhibetque remos, & de ipso demum genere dicendi quo sit usus perfectus orator, fatis habet dicere. At nostra temeritas etiam mores ei conabitur dare, & assignabit officia. Ita nec antecedentem consequi possumus, & longius eundem est, ut res feret. Probabilis tamen cupiditas honestorum, & velutioris ⁴ audaciæ est tentare quibus paratior venia est.

¹ *Postquam vero.*] Superioribus libris ea tractavit Fabius, quæ doceri solent à rhetoribus, hoc libro quæ etiam studia ejus esse debeant, explicat: docet jus civile discendum, philosophiamque. *Idem.*

² *Nunc cœlum undique.*] Hemistichium est ex quinto Æneidos, quo significat Virg. *navem esse in medio mari.* *Idem.*

³ *Inhibetque remos.*] *Inhibentur remi & naves,* quum non solum remi sustinentur, sed potius navis in contrarium agitur, id est in puppim navigatur. Præterea se comparat cum Cicerone, partemque ab eo & ab aliis prætermittam se tractaturum pollicetur. *Idem.*

⁴ *Audaciæ.*] Alii, *Audentiæ.*

C A P. I.

Non posse oratorem esse nisi virum bonum.

It ergo nobis orator quem instituimus, is qui à M. Ca-
Stone finitur, *vir bonus dicendi peritus.* Verum id quod ille
posuit prius, etiam ipsa natura potius ac majus est, utique
vir bonus, non eo tantum, quod si vis illa dicendi malitiam
instruxerit, nihil sit publicis privatisque rebus perniciosius
eloquentia, sed nos quoque ipsi, qui pro virili parte confer-
re ali-

Cæteri rhetores hanc partem omiserunt, quia temporibus Socratis à philosophia separata fuit eloquentia.

Fabius autem philosophiam moralem conatur oratori asserere, quem negat esse posse sine morum probitate. *Turneb.*

H h 4

I Quoque

re aliquid ad facultatem dicendi conati sumus, pessime mereamur de rebus humanis, si latroni comparemus hæc arma non militi. Quid de nobis loquor? Rerum ipsa natura in eo quod præcipue indulgisse homini videtur, ¹ quoque nos à cæteris animalibus separasse, non parens, sed noverca fuerit, *si facultatem dicendi, sociam scelerum, adversam innocentia, hostem veritatis invenit.* Mutos enim nasci, & egere omni ratione satius fuisset, quam providentiæ munera in mutuam perniciem convertere. Longius tendit hoc iudicium meum. ² Neque enim tantum id dico, eum qui sit orator, *virum bonum esse oportere*: sed ne futurum quidem oratorem, nisi virum bonum. ³ Nam certe neque intelligentiam concesseris iis qui proposita honestorum ac turpium via, pejorem sequi malint: neque prudentiam iis qui in gravissimas frequenter legum, semper vero malæ conscientia pœnas à semetipsis improvise rerum exitu inducantur. Quod si *neminem malum esse, nisi stultum eundem*, non modo à sapientibus dicitur, sed vulgo quoque semper est creditum: *certe non fiet unquam stultus orator.* Adde quod ne studio quidem operis pulcherrimi vacare mens, nisi omnibus vitiis libera, potest: ⁴ primum quod in eodem pectore nullum est honestorum turpiumque consortium: & cogitare optima simul ac deterrima, non magis est unius animi, quam ejusdem hominis *bonum esse ac malum.* Tum illa quoque ex causa, quod mentem tantæ rei intentam, vacare omnibus aliis etiam culpa carentibus curis oportet. Ita demum enim libera,

¹ *Quoque nos à cæteris.*] Hic locus tractatus est à Fabio lib. 2. cap. 17. ubi docet cætera animalia appellari muta: unde & Græci vocant ἄλογα. quanquam hoc alii referunt ad rationis defectum. Idem.

² *Neque enim.*] Sententiæ hujus est sensus, nihil esse posse utilius & honestius, quam si orator aliquis sit vir bonus. imo vero nisi vir bonus fuerit, orator esse non poterit. Idem.

³ *Nam certe.*] Ratiocinatione utitur, cujus major est à repugnantibus, minor à consequentibus, & à testimonio sapientum. Idem.

⁴ *Primum, quod in &c.*] Argumentum est à contrariis. etenim contraria in eodem esse non possunt. Caterum Chrysippus existimavit animum esse in pectore, ideoque sic locutus est Fabius. Idem.

libera, ac tota, nulla distringente atque alio ducente causa spectabit id solum ad quod accingitur. Quod si agrorum nimia cura, & sollicitior rei familiaris diligentia, & venandi voluptas, & dati spectaculis dies, multum studiis auferunt (¹ huic enim rei perit tempus quodcumque alteri datur) quid putamus facturas, cupiditatem, avaritiam, invidiam? quarum impotentissimæ cogitationes, somnos etiam ipsos, & illa² per quietem visa perturbant. Nihil est enim tam occupatum, tam multiforme, tot ac tam variis affectibus concisum atque laceratum, quam *mala mens*. Nam & cum insidiatur, spe, curis, labore distringitur: & jam cum sceleris compos fuerit, sollicitudine, pœnitentia, pœnarum omnium expectatione torquetur. Quis inter hæc literis, aut ulli bonæ arti locus? Non hercle magis quam frugibus in terra sentibus ac rubis occupata. Age, non ad perferendos studiorum labores necessaria frugalitas? Quid igitur ex libidine ac luxuria spei? Non præcipue acuit ad cupiditatem literarum amor laudis? Non igitur malis esse laudem curæ putamus. Jam hoc quis non videt, maximam partem orationis in tractatu æqui bonique consistere? Dicetne de his secundum debitam rerum dignitatem malus atque iniquus? Denique ut maximam partem quæstionis eximam, demus id quod nullo modo fieri potest, *idem ingenii, studii, doctrinæ. pessimo atque optimo viro, uter melior dicetur orator?* Nimirum qui homo quoque melior. Non igitur unquam malus idem homo, & perfectus orator. Non enim perfectum est quicquam, quo melius est aliud. ³ Sed ne more Socraticorum nobismetipsis responsum finxisse videamur, sit aliquis adeo

contra

¹ *Huic enim rei, &c.*] Allusio est ad apophthegma Plinii: dicebat etiam *omne tempus perire, quod studiis non impenderetur.* est autem locus comparationis à minori. *Idem.*

² *Per quietem visa.*] Hoc dictum est juxta phisicos, qui *talìa ajunt esse somnia, quales fuerint diurnæ cogitationes, phantasia scilicet species reservante.* *Idem.*

³ *Sed ne more Socrat.*] Socratici philosophi, ut *Plato & Xenophon*, dialogos scribere solent, & eas personas quibuscum loquuntur, inducunt ea dicentes nonnunquam, quæ non sit difficile refutare, ac sæpenumero inductionibus eum quem alloquuntur solent decipere. *Idem.*

contra veritatem obstinatus, ut audeat dicere, eodem ingenio, studio, doctrina præditum, nihilo deteriore futurum oratorem malum virum quam bonum. Convincamus hujus quoque amentiam. Nam hoc certe nemo dubitabit, omnem oratorem id agere, ut judici quæ propofita fuerint, vera & honesta videantur. Utrum igitur hoc facilius bonus vir persuadebit, an malus? Bonus quidem & dicet sæpius vera atque honesta. ¹ Sed etiam si quando aliquo ductus officio (quod accidere, ut mox docebimus, potest) falso hæc affirmare conabitur, ² majore cum fide necesse est audiatur. At malis hominibus ex contemptu opinionis, & ignorantia recti, nonnunquam excidit ipsa simulatio. Inde immodeste proponunt, sine pudore affirmant. Sequitur in iis quæ certum est effici non posse, deformis pertinacia, & irritus labor. Nam sicut in vita, ita in causis quoque spes improbas habent. Frequenter autem accidit, ut his etiam vera dicentibus fides desit, ³ videaturque talis advocatus, malæ causæ argumentum. Nunc de iis dicendum est, quæ mihi quasi conspiratione quadam vulgi reclamari videntur. *Orator ergo Demosthenes non fuit?* atqui malum virum accepimus. *Non Cicero?* atqui hujus quoque mores multi reprehenderunt. Quid agam? magna responsi invidia subeunda est, mitigandæ sunt prius aures. Mihi enim nec *Demosthenes*, tam gravi morum dignus videtur invidia, ut omnia quæ in eum ab inimicis congesta sunt, credam, cum & pulcherrima ejus in republica consilia, ⁴ & finem vitæ clarum legam. *Nec Marco Tullio* defuisse video in ulla parte civis optimi voluntatem.

¹ *Sed etiam si quando.*] *Fabius* hoc lib. docebit nonnunquam ab *oratore*, id est *vivo bono*, turpia defendi, sed tum cum magna officii aut Reipub. ratione ducetur. *Idem.*

² *Majore cum fide.*] Sic *Aristot.* cum tractat de probationibus ethicis, ait *mores præcipuam facere fidem.* *Idem.*

³ *Videaturque talis advoc.*] Sic *Pollio* pro *Urbiniæ* hæredibus adversarii cau-

sam malam esse dixit, quod defenderetur à *Labieno.* *auctor Fab. lib. 4.* *Idem.*

⁴ *Et finem vitæ clarum.*] Post mortem *Alexandri* cum imperaret *Macedoniæ* *Antipater*, ac *Demosthenem*, qui rebus *Macedonum* semper adversus fuerat, in quodam templo conclusisset, *Demosthenis* venenum quod sub gemma anuli habebat, hausit, sicque mortuus est. *Idem.*

tatem. Testimonio est actus nobilissime consulatus: integerrime provincia administrata: ¹ & repudiatus vigintiviratus: & civilibus bellis, quæ in ætatem ejus gravissima inciderunt, neque spe neque metu declinatus animus, quo minus optimis se partibus, id est reipublicæ jungeret. Parum fortis videtur quibusdam: quibus optime respondit ipse, non se timidum in suscipiendis, sed in providendis periculis: quod probavit morte quoque ipsa, quam præstantissimo suscepit animo. Quod si defuit his viris summa virtus, sic quærentibus an oratores fuerint, respondebo, quomodo Stoici, si interrogentur *an sapiens Zeno, an Cleanthes, an Chrysippus*, respondeant magnos quidem illos ac venerabiles, non tamen id quod natura hominis summum habet, consecutos. ² Nam & *Pythagoras*, non *sapientem se*, ut qui ante eum fuerunt, sed *studiosum sapientie vocari voluit*. Ego tamen secundum communem loquendi consuetudinem sæpe dixi, dicamque *perfectum oratorem esse Ciceronem*, ut amicos & bonos viros & prudentissimos dicimus vulgo, quorum nihil nisi perfecte sapienti datur. ³ Sed cum proprie, & ad legem ipsam veritatis loquendum erit, eum quæram oratorem, quem & ille quærebat. Quanquam enim stetisse ipsum in fastigio eloquentiæ fateor, ⁴ ac vix quid adjici poterit invenio, fortasse inventurus quod adhuc abscissurum putem fuisse, (nam fere sic docti judicaverunt, *plurimum in eo virtutum, nonnihil fuisse vitiorum*: & se ipse multa ex illa juvenili abundantia coercuisse testatur) tamen quando nec sapientis sibi nomen, minime sui contemptor, asseruit, & melius

¹ *Et repudiatus vigintiviratus.*] Mortuo Cæsare quidam dicebant immutandum Reip. statum, faciendamque Aristocratiam, ac eligendos viginti viros qui Remp. gubernarent. quod Cic. dissuasit, quum alioqui in viginti numerarentur. Idem.

² *Nam & Pythag.*] Cum ante Pythagoram arroganti nomine plerique σοφοί, id est sapientes nominarentur, Py-

thagoras Leoni Phylasianorum tyranno dixit se philosophum. id est, sapientie studiosum esse. inde invaluit, ut reliqui philosophi appellarentur. Idem.

³ *Sed cum proprie.*] Nam in oratio. ad Brutum Cicero adhuc quærit oratorem perfectum, nec ullum fuisse putat. Idem.

⁴ *Ac vix quid adjici.*] Sic Fab. 6. ait in Cic. potius reperiri posse quod detra-

hatur, quam quod adjiciatur. Idem.

melius dicere certe data longiore vita, & ætate ad componendum securiore potuisset: non maligne crediderim defuisse ei summam illam, ad quam nemo propius accessit: Et licebat, si aliter sentirem, fortius id & liberius defendere. ¹ An vero M. Antonius neminem à se visum eloquentem, quod tanto minus erat, professus est: ipse etiam M. Tullius quærit adhuc eum, & tantum imaginatur ac fingit: ego non audeam dicere, aliquid in hac quæ superest æternitate inveniri posse, eo quod fuerit, perfectius? Transeo illos qui *Ciceroni* ac *Demostheni* ne in eloquentia quidem satis tribuunt: quanquam neque ipsi *Ciceroni* *Demosthenes* videatur satis esse perfectus, quem dormire interim dicit: ² nec *Cicero Bruto Calvoque*, qui certe compositionem illius etiam apud ipsum reprehendunt: ³ nec *Asinio* utrique, qui vitia orationis ejus etiam inimice pluribus locis insequuntur. Concedamus sane (quod minime natura patitur) repertum esse aliquem malum virum summe disertum: nihilo tamen minus oratorem eum negabo. Nam nec omnibus qui fuerint manu prompti, viri fortis nomen concesserim, quia sine virtute intelligi non potest fortitudo. An ei qui ad defendendas causas advocatur, non est opus fide, quam nec cupiditas corrumpat, nec gratia avertat, nec metus frangat, sed proditorem, transfugam, prævaricatorem donabimus oratoris illo sacro nomine? Quod si mediocribus etiam patronis convenit hæc quæ vulgo dicitur *bonitas*, cur non orator ille qui nondum fuit, sed potest esse, tam sit moribus quam dicendi virtute perfectus? ⁴ Non enim forenssem quan-

¹ *An vero M. Antonium.*] Nam in libro quodam scripsit *Antonius*, multos se vidisse *disertos*, eloquentem neminem. posset tamen aliquis *eloquens* esse, qui non esset *perfectus orator*. Idem.

² *Nec Cicero Bruto.*] Nam *Brutus* in epistola ad *Ciceronem*, *Ciceronem* appellat *fractum* & *elumbem*: *Calvus* autem *dissolutum* & *enervem*. auctor *Tacitus* in dialogo. Idem.

³ *Nec Asinio utrique.*] *Asinius Pollio* in multis *Cic.* reprehendit. ejus filius librum composuit, quo patrem suum eloquentiorem esse *Cicerone* ostendit. auctor *Cæcilius* in epistolis. Idem.

⁴ *Non enim forenssem.*] Appellat *forenssem operam*, *causidicum vulgarem* & *formularium*, qui sæpenumero versetur in foro. Idem.

quandam instituimus operam, nec *mercenariam vocem*,¹ nec (ut asperioribus verbis parcamus) non inutilem sane² litium advocatum, quem denique *causidicum* vulgo vocant, sed virum cum ingenii natura præstantem, tum vero tot pulcherrimas artes penitus mente complexum, datum tandem rebus humanis, qualem nulla antea vetustas cognoverit, singularem, perfectumque, undique optima sentientem, optimeque dicentem.³ In hoc quota pars erit, quod aut innocentes tuebitur, aut improborum scelera compescet, aut in pecuniariis quæstionibus veritati contra calumniam aderit? Summus ille quidem in his quoque operibus fuerit, sed in majoribus clarius elucebit, cum regenda senatus consilia, & popularis error ad meliora ducendus.⁴ An non talem quendam videtur finxisse Virgilius, quem in seditione vulgi jam faces & faxa jaculantis, moderatorem dedit?

Tum pietate gravem ac meritis si forte virum quem

Conspexere, silent, arrectisque auribus adstant.

Habemus igitur ante omnia *virum bonum*, post hæc adjecit dicendi peritum,

Ille regit dictis animos, & pectora mulcet.

Quid non in bellis quoque idem ille vir quem instituimus, si sit ad prælium miles cohortandus, ex mediis sapientiæ præceptis orationem trahet? Nam quomodo pugnam ineuntibus, tot simul metus, laboris, doloris, postremo mortis ipsius exciderint, nisi in eorum locum pietas, & fortitudo, & honesti præsens imago successerit? Quæ certe me-

lius

1 *Nec (ut asperioribus, &c.) Rabulam* voluit dicere, qua ex causa proverbio circumferebatur, *canina eloquentia*, quia nonnulli in foro rixari solebant, & optimum quenque allatrare. Potest etiam referri ad *calumniatores & prævaricatores*. Idem.

2 *Litium advocatum.*] Tacitus in dialogo actores causarum suo tempore appellatos fuisse ait *advocatos & causidicos*.

ita nomen oratoris duntaxat dabatur eximiis patronis. Idem.

3 *In hoc quota pars erit.*] Antea dixit in *mediocribus patronis* desiderari bonitatem, nunc vero docet longe majores esse virtutes *perfecti oratoris*. Idem.

4 *An non talem.*] Hac similitudine Virg. est sequutus Catonis definitionem. nam initio *oratore virum esse bonum* significavit, deinde adjecit *dicendæ peritiam*. Idem.

lius persuadebit aliis, qui prius persuaserit sibi. Prodit enim se, quamlibet custodiatur, *simulatio*: nec unquam tanta fuerit eloquendi facultas, ut non titubet ac hæreat quoties ab animo verba dissentiant. Vir autem malus aliud dicat necesse est, quam sentit. Bonos nunquam honestus sermo deficiet, nunquam rerum optimarum (nam iidem etiam prudentes erunt) inventio: quæ etiam si lenociniis destituta sit, satis tamen natura sua ornatur: nec quicquam non diserte, quod honeste dicitur. Quare juvenus, imo omnis ætas (*neque enim recta voluntati seruum est tempus ullum*) totis mentibus huc tendamus, in hoc elaboremus: forsan & consummare contingat. Nam si natura non prohibet esse virum bonum, & esse dicendi peritum: cur non aliquis etiam unus utrunque consequi possit? cur autem non se quisque speret fore illum aliquem? Ad quod si vires ingenii non suffecerint, tamen ad quem usque modum processerimus, meliores erimus ex utroque. Hoc certe prorsus eximatur animo, rem pulcherrimam *eloquentiam* cum vitiis mentis posse misceri. ¹ Facultas dicendi, si in malos incidit & ipsa iudicanda est malum: peiores enim illos facit, quibus contingit. ² Videor mihi audire quosdam (nec enim deerunt unquam qui disertis esse quam boni malint) illa dicentes: Quid ergo tantum est artis in eloquentia? cur tu de coloribus, & difficultium causarum defensione, non nihil etiam de confesso loquutus es, nisi aliquando vis & facultas dicendi expugnat ipsam veritatem? Bonus enim vir non agit nisi bonas causas, eas porro etiam sine doctrina satis per se tuetur veritas

¹ *Facultas dicendi.*] Fabius lib. 2. multis argumentis probabat *rhetoricam* non esse *caecotechmiam*: quod tamen multi asseriebant, quia plerisque videbant abutentes eloquentia ad perniciem aliorum. *Idem.*

² *Videor mihi.*] Gravissima quaestio exoritur, cujus meminit Fabius in cap. de *deliberativo genere*, An orator oppugnare debeat aliquando veritatem. est

enim viri boni, veritatem colere, cuius est simplex oratio. Præterea Fabius præcepit de *coloribus* in cap. de *narratione*. sunt autem verisimiles alicujus rei turpis aut inhonestæ causæ. præcipit de *causis difficultibus*, quæ omnino nobis contrariæ sunt, ut adversarius melius habere jus videatur. hæc pertinent ad oppugnationem veritatis, suntque contra iustitiam. *Idem.*

3 Per-

veritas ipsa. Quibus ego, cum de meo primum opere respondero, etiam pro boni viri officio, siquando eum ad defensionem nocentium ratio duxerit, satisfaciam. ¹ Pertractare enim quo modo aut pro falsis, aut etiam pro injustis aliquando dicatur, non est inutile, vel propter hoc solum ut ea facilius & deprehendamus, & refellamus, quemadmodum remedia melius adhibebit, cui nota quæ nocent, fuerint. ² Neque enim *Academici* cum in utranque disserunt partem, non secundum alteram vivunt. ³ Neque *Carneades* ille, qui Romæ audiente *Censorio Catone* non minoribus viribus contra justitiam dicitur disseruisse, quam pridie pro justitia dixerat, injustus ipse vir fuit. ⁴ Verum & *virtus* quid sit, adversa ei malitia detegit: & *aquitas* fit ex iniqui contemplatione manifestior, & plurima contrariis probantur. Debent ergo oratori sic esse adversariorum nota consilia, ut hostium imperatori. Verum & illud quod prima propositione durum videtur, potest afferre ratio, ut *vir bonus* in defensione causæ velit afferre aliquando judici veritatem. ⁵ Quod si quis à me proponi mirabitur (quanquam non est hæc mea proprie sententia, sed eorum quos gravissimos sapientiæ magistros ætas vetus credidit) sic judicet, pleraque esse quæ non tam factis, quam causis eorum, vel honesta fiant,

¹ *Pertractare enim.*] Contrarium perfecte cognosci non potest sine suo contrario, ut *virtus* sine *vicio*. igitur in præceptis de his coloribus, agendum fuit quoque de oppugnatione veritatis, cognitionis causa, non usu. Idem.

² *Neque enim Academici.*] *Academicorum* est, de proposito dogmate in utranque partem disserere. itaque cum disputant pro *virtute* & contra *virtutem*, duntaxat tamen secundum *virtutem* vivunt. Idem.

³ *Neque Carneades.*] Athenienses tres philosophos miserunt legatos Romam, *Clitomachum Peripateticum*, *Diogenem Stoicum*, *Carneadem Academicum*, cujus in dicendo copia maxima fuit. Idem.

⁴ *Verum & virtus, &c.*] Cic. iv. Tuscul. Hujus virtutis contraria est vitiositas. (sic enim malo quam maliciam appellare, eam quam Græci *νηπιον* appellant. Nam malicia certi cujusdam vitii nomen est, vitiositas omnium) usi tamen sunt, Salust. Liv. Plaut. Seneca. Cicero ipse i. de legib. *Passerat*. Pithæus.

⁵ *Quod si quis à me.*] Quemadmodum docet Cicero in *Paradoxis*, cum probat æqualia esse peccata, non tam facta expendenda esse, quam factorum causas: (nam causæ bonum aut malum facinus efficiunt:) idem hic quoque Fabius tradit, non expendendum esse an dicat contra veritatem orator, sed qua de causa contra veritatem dicat. *Turneb.*

fiant, vel turpia. Nam si *hominem occidere*, sæpe virtus, *liberos necare*, nonnunquam pulcherrimum est, asperiora quædam adhuc dictu, si communis utilitas exegerit, facere conceditur. Ne hoc quidem nudum est intuendum, qualem causam vir bonus, sed etiam quare, & qua mente defendat. ¹ Ac primum concedant mihi omnes oportet, quod Stoicorum quoque asperrimi confitentur, facturum aliquando bonum virum, ut mendacium dicat, & quidem nonnunquam levioribus causis: ut in pueris ægrotantibus, utilitatis eorum gratia multa fingimus, multa non facturi promittimus: nedum si ab homine occidendo grassator avertendus sit, aut hostis pro salute patriæ fallendus: ut hoc quod alias in servis quoque reprehendendum est, sit alias in ipso sapiente laudandum. Id si constiterit, multa jam video posse evenire, propter quæ orator bene suscipiat tale causæ genus, quale remota ratione honesta non suscepisset. ² Nec hoc dico, quia severiores sequi placet leges pro patre, fratre, amico periclitantibus: tametsi non mediocris hæsitatio est, hinc *justitiæ* proposita imagine, inde *pietatis*, nihil dubii relinquamus. Sit aliquis insidiatus tyranno, atque ob id reus: utrumne salvum eum nollet is qui à nobis finitur orator? an si tuendum suscepit, non tam falsis defendet, quam qui apud iudices malam causam tuetur? Quid si quædam benefacta damnaturus est iudex, nisi ea non esse facta convicerimus: non vel hoc modo servabit orator non innocentem modo, sed etiam laudabilem civem? ³ Quid si quædam ju-

sta na-

¹ *Ac primum.*] Cum iustæ sunt causæ, interdum est *mentiendum*: in qua opinione *Plato* est in *Lysia*. Hoc tamen inter theologos est controversum. *mentiendum* enim negat *Augustinus*. *Ambrosius* & *Chrysostomus* videntur innuere, quoddam mendacium non esse in vitio. Hujus loci meminit *Fabius lib. 2. cap. 18.* Idem.

² *Nec hoc dico.*] Latius spargit suum præceptum *Fab.* nec existimat solum suscipiendas malas causas propter eas

personas quas defendere cogimur, vel ob propinquitatem vel ob necessitudinem, sed rem accipit in omnibus personis, dummodo subsit honesta ratio. hoc igitur per *prolepsin* occupatur à *Fabio*. Idem.

³ *Quod si.*] Antiqui multa tribuere soliti sunt utilitati civitatis, ut ob utilitatem ejus honestatem nonnunquam immutari putarent. exemplum esse poterit, quod suavit *Themistocles* ut *incenderetur classis Lacedæmoniorum*: quod tamen

sta natura, sed conditione temporum inutilia civitati scie-
 mus: nonne utemur arte dicendi, bona quidem, sed malis
 artibus simili? ¹ Ad hoc, nemo dubitabit, quin si nocentes
 mutari in bonam mentem aliquo modo possint, sicut posse
 interdum conceditur, salvos esse eos magis è republica sit,
 quam puniri. Si liqueat igitur oratori, futurum bonum vi-
 rum, cui vera objiciuntur, non id aget, ut salvus sit? Da-
 nunc ut crimine manifesto prematur dux bonus, & sine quo
 vincere honeste civitas non possit: nonne ei communis uti-
 litas oratorem advocabit? ² Certe Fabricius Cornelium Ru-
 finum, alioqui & malum civem, & sibi inimicum, tamen
 quia utilem sciebat ducem, imminente bello palam confu-
 lem suffragio suo fecit: atque id mirantibus quibusdam re-
 spondit, *A cive se spoliari malle, quam ab hoste venire.* Ita hic
 si fuisset orator, non defendisset eundem Rufinum vel mani-
 festi peculatus reum? Multa dici possunt similia, sed vel
 unum ex his quodlibet sufficit. Non enim hoc agimus, ut
 istud illi quem formamus viro sæpe sit faciendum: sed ut si
 talis coegerit ratio, si tamen vera finitio, oratorem esse vi-
 rum bonum dicendi peritum. ³ Præcipere vero ac discere
 quomodo etiam probatione difficilia tractentur, necessa-
 rium est. Nam frequenter etiam optimæ causæ similes sunt
 malis, & innocens reus multis verisimilibus premitur: quo
 fit, ut eadem actionis ratione sit defendendus, quasi nocens
 esset. ⁴ Jam innumerabilia sunt bonis causis malisque com-
 munia, *testes, literæ, suspiciones, opiniones.* Non aliter autem
 verisimilia quam vera & confirmantur, & refelluntur. Qua-
 pro-

tamen non obtinuit propter Aristidem.
Idem.

¹ *Ad hoc, nemo, &c.*] Attingit lo-
 cum deprecationis, in quo solent oratores
 polliceri in posterum emendationem
 vitæ. *Idem.*

² *Certe Fabricius, &c.*] Hic Rufinus
 vir erat furacissimus, accusatusque fue-
 rat peculatus à Fabricio. Historia est

apud Gellium lib. 4. cap. 8. *Idem.*

³ *Præcipere vero.*] De secunda parte
 objectionis loquitur. id est, de *causarum*
difficilium defensione, cum existimant
 auditores jus nostrum esse deterrimum,
 quia premimur multis argumentis. *Idem.*

⁴ *Jam innumerabilia.*] Hoc referri
 potest ad *confessum*, de quo locutus est
 tertia parte objectionis. *Idem.*

propter ut res feret, flectetur oratio, manente honesta voluntate.

C A P. II.

Cognoscenda esse oratori quibus mores formentur.

QUando igitur orator est *vir bonus*, is autem citra virtutem intelligi non potest, virtus etiam si quosdam impetus ex natura sumit, tamen perficienda doctrina est: *mores* ante omnia oratori studiis erunt excolendi, atque omnis honesti iustique disciplina pertractanda: sine qua nemo nec vir bonus esse, nec dicendi peritus potest. ² Nisi forte accedamus iis, qui natura constare mores & nihil adjuvari disciplina putant: scilicet, ut ea quidem quæ manu fiunt, atque eorum etiam contemptissima, confiteantur egere doctoribus: virtutem vero, qua nihil homini quo ad deos immortales propius accederet, datum est, obviam & illaboratam, tantum quia nati simus, habeamus. ³ Abstinens erit, qui idipsum quid sit abstinence ignorarit? Et fortis, qui metus doloris, mortis, superstitionis, nulla ratione purgaverit? Et iustus, qui æqui bonique tractatum, qui leges, quæ natura sunt omnibus datæ, quæque propriæ populis & gentibus constitutæ, non eruditore aliquo sermone tractaverit? *O quam istud parum putant, quibus tam facile videtur.* Sed hoc transeo, de quo neminem qui literas vel *primis*, ut ajunt, *labris degustavit*, dubitaturum puto. ad illud sequens revertar,

TRes philosophiæ partes oratori necessarias docet, maximeque *moralem*, dicit autem more Platonis, semina virtutum nobis esse innata, sed illa tamen esse amplificanda *studio & doctrina*. Turnebus.

¹ *Quando igitur oratori, &c.* Cic. apud Lactant. lib. 4. cap. 14. Philosophiæ quidem præcepta noscenda: vivendum autem civiliter. Empor. Rethor. Nobis omisso illo rigore philosophiæ, in consiliis dandis civiliter disputandum est. *Piib.*

² *Nisi forte.*] Arist. primo cap. secundi libri Ethicorum, probat virtutem *natura non constare, sed exercitatione & habitu*, quanquam nonnulli philosophi virtutem in natura posuerunt. *Turn.*

³ *Abstinens erit.*] Addit confirmationem per inductionem. cæterum cum vulgo *abstinens* accipiatur pro eo qui rebus alienis abstinet, suisque contentus est, hic tamen significare videtur *temperantem*, qui scilicet animi perturbationem sedat. *Idem.*

¹ *Idem.*

tar, ne dicendi quidem satis peritum fore, qui non & naturæ vim omnem penitus perspexerit, & mores præceptis ac ratione formarit. Neque enim frustra in tertio de Orat. libro L. Crassus cuncta quæ *de aquo, justo, vero, bono*, deque iis quæ sunt contra posita dicuntur, propria esse oratoris affirmat: ac philosophos cum ea dicendi viribus tuentur, uti rhetorum armis, non suis. Idem tamen confitetur ea jam esse à philosophia petenda, videlicet quia magis hæc illi videtur in possessione earum rerum fuisse: Hinc etiam illud est quod Cicero pluribus libris & epistolis testatur, dicendi facultatem ex intimis sapientiæ fontibus fluere: 'ideoque aliquandiu præceptores eosdem fuisse morum atque dicendi. ² Quapropter hæc exhortatio mea non eo pertinet, ut esse oratorem philosophum velim, quando non alia vitæ secta longius à civilibus officiis, atque ab omni munere oratoris recessit. ³ Nam quis philosophorum aut in judiciis frequens, aut clarus in concionibus fuit? ⁴ Quis denique in ipsa, quam maxime plerique præcipiunt, reipublicæ administratione versatus est? Atque eo illum quem instituo, Romanum quendam velim esse sapientem, qui non secretis disputationibus, sed rerum experimentis atque operibus vere civilem virum exhibeat. Sed quia deserta ab iis qui se ad eloquentiam contulerunt, studia sapientiæ, non jam in actu suo atque in hac fori luce versantur, ⁵ sed in porticus &

gymna-

¹ *Ideoque aliquandiu.*] Sic Phœnix apud Homerum ait se datum esse pedagogum Achilli, rerum actorem & verborum oratorem. *Idem.*

² *Quapropter hæc.*] Vult oratorem peritum esse philosophiæ, non tamen vivere more philosophico, quia philosophi (ut Plato) jubent *abstinendum esse rep.* Et Pythagoras, qui potius philosophi nomen usurpavit, dixit, *à fabis abstineto*, id est, *à magistratibus & officiis civilibus.* orator autem in politicis officiis agit. *Idem.*

³ *Nam quis philosophorum.*] Macrobius in Somn. Scip. Soli sapientiæ deditos

ut abunde Græcia tulit, ita Roma nescivit. *Pitb.*

⁴ *Quis denique.*] Epicurus enim dicebat, *lata dum visis*: atque ita significabat sibi soli vivendum esse, neque accedendum ad reip. administrationem. *Turneb.*

⁵ *Sed in porticus.*] *Porticum* ait propter Zenonem, qui docuit in *porticu.* addit gymnasia propter Platonem, qui docuit in *Academia*, & Arist. qui docuit in *Lycio*, & Antisthenem, qui occupavit *gymnasium Cynosarges.* mox etiam conditæ scholæ, ad quas commebant discipuli. *Idem.*

gymnasia primum, mox in conventus scholarum recesserunt, id quod est oratori necessarium, nec à dicendi præceptoribus traditur, ab iis petere nimirum necesse est, apud quos remanfit. Evolvendi penitus auctores qui de *virtute* præcipiunt, ut oratoris vita cum scientia divinarum rerum sit humanarumque conjuncta. Quæ ipsæ quanto majores ac pulchriores viderentur, si illas ii docerent, qui etiam eloqui præstantissime possunt? Utinamque sit tempus unquam, quo perfectus aliquis (qualem optamus) orator hanc partem superbo nomine, & vitiis quorundam bona ejus corrumpentium invisam, vindicet sibi ¹ ac velut rebus repetitis in corpus eloquentiæ adducat. Quæ quidem cum sit in tres divisa partes, *naturalem*, *moralem*, *rationalem*: quæ tandem non est cum oratoris opere conjuncta? Nam ut ordinem retroagamus, de ultima illa, quæ tota versatur in verbis, nemo dubitaverit, si & proprietates vocis cujusque nosse, & ambigua aperire, ² & perplexa discernere, ³ & de falsis judicare, & colligere ac resolvere quæ velis, oratoris est, quanquam ea non tam est minute atque concise in actionibus utendum, quam in disputationibus: quia non docere modo, sed movere etiam ac delectare audientes debet orator: ad quod impetu quoque & viribus ac decore est opus: ut vis annuum major est altis ripis, multoque gurgitis tractu fluentium, quam tenuis aquæ, & objectu lapillorum resultantis. ⁴ Et ut palæstrici doctores illos quos *numeros* vocant, non idcirco discen-

¹ *Ac veluti rebus repet.*] Allusio est ad consuetudinem Romanam. antequam enim bellum indiceretur, mittebatur facialis cum verbenario ad res repetendas quæ ablata fuerant, eaque dicebatur *clarigatio*. id est, *clara voce facta rerum repetitio*. Idem.

² *Et de falsis judicare.*] Hoc nomine mihi videtur complecti *captiones sophisticas*, adversus quas *elenchorum* libros scripsit Aristoteles. huc pertinet quod Fabius scribit de *ceratris* & *crocodilinis* lib. primo. Idem.

³ *Et perplexa.*] Alludit ad libros *analyticos* Arist. in quibus docet *resolutionem syllogismorum in partes*. addidit autem *colligere*, quia docet Arist. illic quo pacto *conclusionem* possimus elicere secundum *formam syllogisticam*. Idem.

⁴ *Et ut palæstrici.*] *Numeros* hoc loco appellat optimam *motus* & *gestus* conformationem, quæ ad decorum facit, ut testatur lib. 9. cum inquit, *Metrum in verbis modo, rhythmus etiam in corporis motu est*. Idem.

discuntibus tradunt, ut his omnibus ii qui didicerint, in ipso luctandi certamine utantur (plus enim pondere & firmitate & spiritu agitur) sed ut subsit copia illa, ex qua unum aut alterum, cujus se occasio dederit, efficiant: ita hæc pars dialectica, sive illam dicere malimus *disputatricem*, ut est utilis sæpe & finitionibus & comprehensionibus, & separandis quæ sunt differentia, & resolvenda ambiguitate, & distinguendo, dividendo, illiciendo, implicando: ita si totum sibi vindicaverit in foro certamen, obstabit melioribus, & sectas ad tenuitatem suam vires, ipsa subtilitate consumet. Itaque reperias quosdam in disputando mire calidos, cum ab illa cavillatione discesserint, non magis sufficere in aliquo graviore actu, quam parva quædam animalia, quæ in angustiis mobilia, campo deprehenduntur. Jam quidem pars illa moralis quæ dicitur *Ethice*, certe tota oratori est accommodata. Nam in tanta causarum (ut superioribus libris diximus) varietate, cum alia conjectura quærantur, alia finitionibus concludantur, alia jure summoveantur, vel transferantur, alia colligantur, vel ipsa inter se concurrant, vel in diversum ambiguitate ducantur, nulla fere dici potest, cujus non parte in aliqua tractatus æqui ac boni reperiatur. Plerasque vero esse quis nescit, quæ totæ in sola qualitate consistant? ¹ In consiliis vero quæ ratio suadendi est ab honesti quæstione seposita? Quid illa etiam pars tertia, quæ *laudandi ac vituperandi* officiis continetur? Nempe in tractatu recti pravique versatur. ² An de *justitia, fortitudine, abstinentia, temperantia, pietate*, non plurima dicet orator? sed ille vir bonus, qui hæc non vocibus tantum sibi nota atque nominibus, aurium tenus in usum linguæ perceperit, sed qui virtutes ipsas mente complexus,

¹ In consiliis vero.] Locus est hic finalis generis deliberativi, ut ostendamus rem esse honestam. addunt rhetores utilitatem. honestum quoque finis est demonstrativi generis Idem.

² An de justitia.] De iis virtutibus sæpe est oratori tractandum, vel cum ita postulat causæ ratio, vel cum excurrit in locos communes, qui sunt de virtutibus & vitiis. Idem.

plexus, ita sentiet, nec in cogitando ita laborabit, sed quod sciet, vere dicet. ¹ Cum sit autem omnis generalis quæstio speciali potentior, quia universo pars continetur, non utique accedit parti quod universum est: profecto nemo dubitabit generales quæstiones in illo maxime studiorum more versatas. Jam vero cum sint multa propriis brevibusque comprehensionibus finienda, unde etiam status causarum dicitur *finitivus*: nonne ad id quoque instrui ab iis qui plus in hoc studii dederunt, oportet? Quid? non quæstio juris omnis, aut verborum proprietate, aut æqui disputatione, aut voluntatis conjectura continetur? quorum pars ad rationalem, pars ad moralem tractatum redundat. Ergo natura permixta est omnibus istis *oratio*, quæ quidem oratio est vere. Nam ignara quidem hujusce doctrinæ loquacitas, erret necesse est, ut quæ vel nullos vel falsos duces habeat. ² Pars vero naturalis, cum est ad exercitationem dicendi tanto cæteris uberior, quanto majore spiritu de divinis rebus quam humanis loquendum est, tum illam etiam moralem, sine qua nulla esse (ut docuimus) oratio potest, totam complectitur. ³ Nam si regitur *providentia* mundus, administranda certe bonis viris erit respublica. Si divina nostris animis origo, *tendendum ad virtutem*: nec voluptatibus terreni corporis ferviendum. An hæc non frequenter tractabit orator? Jam *de auguriis, responsis, religione*, denique omnibus de quibus maxima sæpe in senatu consilia versata sunt, non erit ei differendum, si quidem (ut nobis placet) futurus est vir civilis idem? Quæ denique intelligi saltem potest eloquentia hominis optima nescientis? Hæc si ratione manifesta non essent,

¹ *Cum sit autem.*] Orator tractat *hypothesein*, eamque ad *thesin* revocat, sed *thesis* quæstio est philosophica, atque adeo *thesis* quæ ab oratore tractatur, magna ex parte à *philosophia morali* ducitur. *Idem.*

² *Pars vero naturalis.*] Partem naturalem latius accipit quam Arist. nam Aristoteli scientia posita est vel in illis re-

bus quæ sunt intra cælum, vel in cælo. secundum Fabium etiam complectitur *metaphysicam* & *theologiam*. *Idem.*

³ *Nam si regitur.*] Hæc propositio tractatur in *physica*, ac dicunt *Stoici* & *Academici* mundum *providentiæ* regi, negant autem *Epicurei*. si tamen propositio sit confessa, ex dei imitatione vir bonus Remp. administrabit. *Idem.*

essent, exemplis tamen crederemus. ¹ Siquidem & Periclem, cujus eloquentiæ, etiam si nulla ad nos monumenta venerunt, vim tamen quandam incredibilem cum historici, tum etiam liberrimum genus hominum comici veteres tradunt. Anaxagoræ physici constat auditorem fuisse, & Demosthenem principem omnium Græciæ oratorum dedisse operam Platoni. Nam M. Tullius non tantum se debere scholis rhetorum, quantum Academiæ spatiis frequenter ipse testatus est. Neque tanta in eo unquam fuisset ubertas, si ingenium suum conseperto fori, non ipsius rerum naturæ finibus terminasset. ² Verum ex hoc alia mihi quæstio exoritur, quæ secta conferre plurimum eloquentiæ possit: quanquam ea non inter multas potest esse contentio. ³ Nam in primis nos Epicurus à se ipse dimittit, qui fugere omnem disciplinam navigatione quam velocissima jubet. Neque vero Aristippus summum in voluptate corporis bonum ponens, ad hunc nos laborem adhortetur. ⁴ Pyrrho quidem quas in hoc opere partes habere potest, cui iudices esse apud quos verba faciant, & reum pro quo loquatur, & senatum in quo sit dicenda sententia, non liquebit? Academiam quidam utilissimam credunt, quod mos in utranque partem differendi, ad exercitationem forensium causarum proxime accedat. Adjiciunt loco probationis, quod ea præstantissimos in eloquentia viros ediderit. Peripatetici studio quoque se quodam oratorio jactant. ⁵ Nam theses dicere exercitationis gratia fere

¹ Si quidem & Periclem.] Cic. in Bruto ait quosdam suo tempore extitisse Periclis orationes: Attamen Fab. lib. 3. Periclis eas esse negat. Eupolis etiam dicebat Periclem fulgurare, tonare, & Græciam permiscere, dicebat item in Periclis labris sebitare Pytho, quæ est dea eloquentiæ. Idem.

² Verum ex hoc.] Cic. lib. 3. de Oratore, rejectis aliis sectis oratori idoneam fore putat Peripateticam & Academicam: Fab. autem oratori maxime utiles putat has duas sectas. ait tamen

oratorem esse liberum debere, ut ex omnibus quod utile videatur excerpatur. Idem.

³ Nam, &c. Epicurus.] Cic. lib. primo de Finibus ait ab Epicuro spectam esse eloquentiam, spectam dialecticam, reliquasque disciplinas, præter physicam & moralem. Idem.

⁴ Pyrrho quidem.] Pyrrho omnia revocavit ad dubitationem, ita ut ne sensibus quidem crederet. ab hoc sunt appellati Sceptici, hoc est consideratores. Idem.

⁵ Nam theses.] Cic. in Orat. ad Bru-

fere est ab his institutum. *Stoici* sicut copiam nitoremque eloquentiæ fere præceptoribus suis defuisse concedant necesse est, ita nullos aut probare acrius, aut concludere subtilius contendunt. ¹ Sed hæc inter ipsos, qui velut sacramento rogati, vel etiam superstitione constricti, nefas ducunt à suscepta semel persuasione discedere. Oratori vero nihil est necesse in cuiusquam jurare leges. Majus enim est opus atque præstantius ad quod ipse tendit, & cuius est velut candidatus, si quidem est futurus cum vitæ, tum etiam eloquentiæ laude perfectus. Quare in exemplum bene dicendi facundissimum quenque proponet sibi ad imitandum: moribus vero formandis quam honestissima præcepta, rectissimamque ad virtutem viam deliget. Exercitatione quidem utetur omni, sed tamen erit plurimus in maximis quibusque ac natura pulcherrimis. Nam quæ potest materia reperiri ad graviter copioseque dicendum magis abundans, quam *de virtute, de republica, de providentia, de origine animorum, de amicitia*? Hæc sunt quibus mens pariter atque oratio insurgant, vere bona, quæ mitigent metus, coërceant cupiditates, eximant nos opinionibus vulgi, ² animumque cælestem pariant. ³ Neque ea solum quæ talibus disciplinis continentur, sed magis etiam quæ sunt tradita antiquitus, *dicta, & acta præclare, & nosse, & animo semper agitare* conveniet. Quæ profecto nusquam plura majoraque, quam in nostræ civitatis monumentis reperientur. *An fortitudinem, justitiam, fidem, continentiam, frugalitatem, contemptum doloris ac mortis, melius alii docebunt, quam Fabritii, Curii, Reguli, Decii,*

tum ait Arist. ita discipulos exercuisse, ut eos dicere cogeret de *thesi* proposita in utranque partem. itaque locos topicorum refert ad *problema*. id est ad *thesin*. postea rhetores *thesin* habuerunt inter progymnasmata. Vide Fab. l. 2. *Idem*.
¹ *Sed hæc.*] Rogantur sacramento milites, quando adiguntur ad iusjurandum, pollicenturque se legitime militaturos. itaque sacramentum frangere

non solent. & alioqui *emansores & desertores* puniuntur legibus. *Idem*.

² *Animumque.*] *Quæ probent.* Vide *Passerat*.

³ *Neque ea solum.*] Hactenus probavit utilem esse philosophiam, nunc exemplorum *cognitionem* ab historiis ductam esse necessariam docet: sed hic exemplorum usus ad philosophiam moralem referre videtur. *Turneb.*

I. *Quam-*

cii, Mutii, alique innumerabiles? ¹ Quantum enim Græci præceptis valent, tantum Romani (quod est majus) exemplis. ² Tantumque non cognatis id è rebus admoneri sciet, qui non modo proximum tempus, lucemque præsentem intueri fatis credat, sed omnem posteritatis memoriam, spatium vitæ honestæ, & curriculum laudis existimet. Hinc mihi ille justitiæ haustus bibat, hinc sumptam libertatem in caussis atque consiliis præstet. *Neque erit perfectus orator, nisi qui honeste dicere & sciet, & audebit.*

¹ *Quantum enim.*] Cic. 3. de Oratore: Nam ut virtutis à nostris, sic doctrinæ sunt à Græcis exempla repetenda. *Passerat. Pith.*

² *Tantumque non.*] Significare videtur *historiam Romanorum*, cujus cognitio est oratori pernecessaria, pulcherrimam

esse: ex qua colligere possit aliquis, non habendam esse duntaxat rationem *præsentis vitæ*, sed multo magis *immortalitatis*, quanquam id referri posset etiam ad totam philosophiam, & ea quæ dicta sunt. *Turneb.*

C. A P. III.

Necessariam juris civilis oratori esse scientiam.

¹ **J**uris quoque *civilis* necessaria huic viro *scientia* est, & morum ac religionum ejus reipublicæ quam capeisset. Nam qualis esse suasor in consiliis publicis privatisve poterit, tot rerum quibus præcipue civitas continetur, ignarus? ² Quo autem modo patronum se caussarum non falso dixerit, qui quod est in caussis potentissimum, sit ab altero petiturus? pene non dissimilis iis, qui poëtarum scripta pronuntiant. Nam quodammodo mandata perferet, & ea quæ sibi à iudice

Jus civile pars est philosophiæ moralis: continetur enim sub parte politica. est autem jus civile positum aut in magistratibus & rebus humanis, aut in sacerdotibus & rebus divinis. sic enim partitur Cic. in lib. de Legibus, & jurisconsultus titulo primo pandectarum. *Turneb.*

¹ *Juris quoque civilis necessariæ, &c.*] Jul. Severianus libello de arte dicendi: *Oratori Juris Civilis neque omittendum studium est, nec penitus appetendum. Nam*

nec rudis esse debet Juris Orator: & si se multum juris scientiæ dederit, plurimum de cultu Oratoris atque impetu remittit. Quod fortassis ex antiquo scriptore mutuatum à Jul Severiano Fabius hic quasi ex professo reprehendere videtur. *Passerat. Pith.*

² *Quo autem modo.*] Nonnulli enim oratores *juris* ignari solabant *jurisconsultos* consulere, quum *jure* videbatur causa egeret. *Turneb.*

dice credi postulaturus est, aliena fide dicet: & ipse litigantium auxiliator egebit auxilio. Quod ut fieri nonnunquam minore incommodo possit, cum domi præcepta & composita, sicut & cætera quæ in causa sunt, in discendo cognita ad iudicem perferet: quid fiet in iis quæstionibus quæ subito inter ipsas actiones nasci solent? non deformiter respectet? & inter subsellia ¹ minores advocatos interroget? Potest autem satis diligenter accipere quæ tum audiet, cum ei dicenda sunt? aut fortiter affirmare, aut ingenue pro suis dicere? possit in actionibus: ² quid fiet in altercatione, ubi occurrendum continuo, nec libera ad discendum mora est. Quid si forte peritus juris ille non aderit? Quid si quis non satis in ea re doctus, falsum aliquid subjecerit? Hoc enim est maximum ignorantia malum, quod credit eum scire, qui moneat. ³ Neque ego sum nostri moris ignarus, oblitusve eorum qui velut ad arculas sedent, & tela agentibus subministrant: neque idem Græcos quoque nescio factitasse, unde nomen his *pragmaticorum* datum est. Sed loquor de oratore, qui non clamorem modo suum caussis, sed omnia quæ profutura sunt, debet. ⁴ Itaque, cum nec inutilem si ad horam forte constiterit, ⁵ neque in testationibus faciendis esse imperitum velim. Quis enim potius præparabit ea, quæ cum aget, esse in causa velit? Nisi forte imperatorem quis idoneum credit in præliis quidem strenuum & fortem, & omnium quæ pugna poscit, artificem: sed neque delectus

¹ *Minores advocatos.*] *Advocatum* hic appellat eum qui jus suggerit, ut ait Asconius. aut certe alludit ad consuetudinem antiquam: multi enim erant unius causæ defensores. sit igitur *major advocatus* ille qui orationem habet: cæteri *minores*, qui opera & consilio adjuvant. *Idem.*

² *Quid fiet in altercatione.*] *Altercationem* Fab. appellat contentiosam disputationem per alternam interrogationem & responsionem, quæ fieri solebat post orationem perpetuam. *Vide Fab. lib. 6. cap. 5. Idem.*

³ *Neque ego sum.*] Apud Romanos, ut docet Asconius, quidam erant *advocati*, quidam *cognitores* & *subscriptores*, qui oratorem adjuvabant, jusque suggeriebant. sic apud Græcos erant *pragmatici*, veluti quidam *formularii* & *leguleii*, qui oratorem instruebant, jusque ministrabant. *Idem.*

⁴ *Itaque cum nec inutilem si ad horam, &c.*] *Vide* Turneb. *Adversarior. lib. 2. cap. 27.*

⁵ *Neque in testationibus faciendis.*] *Turneb. Advers. lib. 1. cap. 27. p. 67.*

ctus agere, nec copias contrahere atque instruere, nec prospicere com meatus, nec locum capere castris scientem: prius est enim certe parare bella, quam gerere. Atqui simillimus huic sit advocatus, si plura quæ ad vincendum valent, aliis reliquerit: cum præsertim hoc, quod est maxime necessarium, non tam sit arduum, quam procul intuitibus fortasse videatur. ¹ Namque omne jus quod est certum, aut *scripto aut moribus constat*: dubium æquitatis regula examinandum est. Quæ scripta sunt, aut posita in more civitatis, nullam habent difficultatem, cognitionis sunt enim, non inventionis. at quæ consultorum responsis explicantur, aut in verborum interpretatione sunt posita, aut in recti pravique discrimine. Vim cujusque vocis intelligere, aut commune prudentium est, aut proprium oratoris: *æquitas optimo cuique notissima*. Nos porro & bonum virum, & prudentem in primis oratorem putamus: qui cum se ad id quod est optimum natura, direxerit, non magnopere commovebitur, si quis ab eo consultus dissentiet, cum ipsis illis diversas inter se opiniones tueri concessum sit. Sed etiam si nosse quid quisque senserit, volet, lectionis opus est, qua nihil est in studiis minus laboriosum. ² Quod si plerique desperata facultate agendi, ad discendum jus declinaverunt, quam id scire facile est oratori, quod discunt qui sua quoque confessione oratores esse non possunt? Verum & M. Cato cum in dicendo præstantissimus, tum juris idem fuit peritissimus: & Scævola Servioque Sulpitio concessa est etiam facundiæ virtus. ³ Et M. Tullius non modo inter agendum

¹ *Namque omne jus.* Jus appellat certum, quando causa ad certam legem aut ad certam consuetudinem refertur: jus dubium: quando causa certam non habet legem. neque enim leges scribi possunt de omnibus rebus. Jus igitur illud petendum est aut ab æquitate, aut ab aliqua legis similitudine, aut ab opinione alicujus jurisconsulti. Turneb.

² *Quod si plerique.* Cic. in oratione

pro Muræna ait, quemadmodum apud Græcos qui *citharædi* esse non possunt, *aulædi* fiunt: ita apud Romanos qui oratores esse non possunt, fiunt *jurisconsulti*. Idem.

³ *Et Marcus Tullius.* Cic. lib. primo de Orat. sub persona Crassi pollicetur se jus civile redacturum in artem. jam in lib. de rep. & in lib. de legibus multa scripsit ad jus Romanum pertinentia. Idem.

¹ *Quorum*

dum nunquam est destitutus scientia juris, sed etiam componere aliqua de eo cœperat: ut appareat posse oratorem non discendo tantum juri vacare, sed etiam docendo. Verum ea quæ de moribus excolendis studioque juris præcipimus, ne quis eo credat reprehendenda, quod multos cognovimus, qui tædio laboris, quem ferre tendentibus ad eloquentiam necesse est, confugerint ad hæc diverticula desidia: ¹ quorum alii se ad album ac rubricas transfulerunt, & formularii, vel, ut Cicero ait, *leguleii* quidam esse maluerunt: tanquam utiliora eligentes ea, quorum solam facilitatem sequebantur, ² alii pigritiæ arrogantioris, ³ qui subito fronte conficta, immissaque barba, veluti despexissent oratoria præcepta, paulum aliquid sederunt in scholis philosophorum, ut deinde in publico tristes, domi dissoluti; captarent auctoritatem contemptu cæterorum. *Philosophia enim simulari potest, eloquentia non potest.*

¹ *Quorum alii se ad album.*] Album appellat, aut in quo proponebantur prætoris edicta, aut in quo scribebantur judicum nomina. appellat *rubricas*, juris titulos, quia *rubrica* & minio tingebantur. *formularios* dixit, formularum & actorum peritos, quique tenent (ut vulgo dicimus) curiæ stylum, qui iidem *leguleii* appellantur. hi adesse solebant patronis, illisque leges & formulas suggerere. *Idem.*

² *Alii pigritia, &c.*] Sic legend. *Alii pigritiæ arrogantioris, qui subito fronte, constructa immissaque barba, veluti despexissent oratoria præcepta, paulum aliquid sederunt in scholis philosophorum, &c.* Ita hunc locum emendavit Jan. Gebhardus.

³ *Qui subito fronte conficta, &c.*] Jan. Gebhard. Crepund. lib. II. cap. 9. p. 80. Lud. Cresoll. Vacat. Autumnal. lib. 2. cap. 3. sect. 2. p. 153.

C A P. IV.

Necessariam oratori cognitionem historiarum.

⁴ **I**N primis vero abundare debet orator *exemplorum copia*, cum veterum, tum etiam novorum: adeo ut non ea modo quæ conscripta sunt historiis, aut sermonibus velut per manus

Docuit lib. primo oratorem tenere debere *encyclopediam*, nunc tamen ea scribit tantum quæ sunt magis oratori necessaria, ut *philosophia*, *ius civile*, &

historia. *historia* conducit ad exempla: quanquam exempla quoque petuntur à poëtis & rebus fabulosis, ut docuit Fab. lib. 5. *Turneb.*

¹ *Quod*

aus tradita, quæque quotidie aguntur, debeat nosse: verum ne ea quidem quæ sunt à clarioribus poëtis ficta, negligere. Nam illa quidem priora, aut *testimoniorum*, aut etiam *judicatorum obtinent locum*. Sed hæc quoque aut vetustatis fide tuta sunt, aut ab hominibus magnis præceptorum loco ficta creduntur. Sciat ergo quam plurima: unde etiam senibus auctoritas major est, quod plura nosse & vidisse creduntur: quod Homerus frequentissime testatur. Sed non est expectanda ultima ætas, cum studia præstent, ut quantum ad cognitionem pertinet rerum, etiam præteritis seculis vixisse videamur.

¶ Quod Homerus.] Homerus libro secundo *Odyssææ* inducit *Ægyptium* virum ita senem loquentem in concione, quem *senectute curvum* dicit, & rerum infinitarum peritum. ita tribuit auctoritatem personæ. *Idem.*

C A P. V.

Quæ sint oratori instrumenta.

HÆc sunt quæ me redditurum promiseram *instrumenta*, non artis, ut quidam putaverunt, sed ipsius *oratoris*. Hæc arma habere ad manum, horum scientia debet esse succinctus, accedente verborum figurarumque facili copia, & inventionis ratione, & disponendi usu, & memoriæ firmitate, & actionis gratia. Sed plurimum ex his valet *animi præstantia*, quam nec metus frangat, nec acclamatio terreat, nec audientium auctoritas ultra debitam reverentiam tardet. Nam ut abominanda sunt contraria his vitia, confidentiæ, temeritatis, improbitatis, arrogantia, ita citra constantiam, fiduciam, fortitudinem, nihil ars, nihil studium, nihil profectus ipse profuerit: ut si des arma
timidis

¶ Ab. cap. 20. lib. 2. de *instrumento* egit, instrumentumque vocavit, sine quo formari materia, & in id quod velimus opus effici non possit. igitur scientias illas quas supra enumeravit, *instrumenta* putat oratoris, & alia quædam præterea quæ hoc capite enumerantur. *Turbibus.*

¶ Nec acclamatio terreat.] Sic Demosth. in horrissono littore declamabat, ut non moveretur acclamationibus & murmurationibus plebis. *Idem.*

¶ *Invitæ*

timidis & imbellibus. ¹ Invitus mehercle dico, quoniam & aliter accipi potest, ipsam verecundiam, vitium quidem, sed amabile, & quæ virtutes facillime generet: esse interim adversam, multisque in causis fuisse, ut bona ingenii studii-que in lucem non prolata, situ quodam secreti consumerentur. ² Sciat autem si quis hæc forte minus adhuc peritus distinguendi vim cujusque verbi leget, non probitatem à me reprehendi, sed verecundiam, quæ est timor quidam reducens animum ab iis quæ facienda sunt, unde confusio, & cœpti pœnitentia, & subitum silentium. Quis porro dubitet vitiis adscribere affectum propter quem facere honeste pudet? ³ Neque ego rursus nolo eum qui sit dicturus, & sollicitum surgere, & colore mutari, & periculum intelligere: quæ si non accident, etiam simulanda erunt: sed intellectus hic sit operis, non metus: moveamurque, non concidamus. Optima est autem emendatio verecundiæ, *fiducia*: & quamlibet imbecilla frons, magna *conscientia* sustinetur. Sunt & naturalia, ut supra dixi, quæ tamen & cura juvantur, instrumenta, *vox, latus, decor*: quæ quidem tantum valent, ⁴ ut frequenter famam ingenii faciant. Habuit oratores ætas nostra copiosiores: sed cum diceret, ⁵ eminere inter æquales *Trachallus* videbatur: ea corporis sublimitas erat, is ardor oculorum, frontis auctoritas, gestus præstantia, vox quidem, non ut Cicero desiderat, pene tragædorum, sed super omnes, quos ego quidem audierim, tragædos. Certe

¹ *Invitus mehercle dico.*] Non vituperat hoc loco verecundiam Fabius, sed & nimiam & non opportunam damnat. itaque pulcherrimus extat Plutarchi libellus de vitiosa verecundia. Idem.

² *Sciat autem.*] Duplex est verecundia: altera enim efficitur propter turpitudinis metum, quæ quidem laudatur: altera etiam à rebus honestis retrahit, quæ vituperatur. Idem.

³ *Neque ego.*] Cic. in lib. de Orat. ad Q. fratrem, actorem illum damnat qui

orare incipit absque metu. ac certe fatetur Cic. semper agendi initio se commotum fuisse. Idem.

⁴ *Ut frequenter famam ingenii fac.*] Sic Hortensius propter elegantiam pronunciationis par esse Ciceroni videbatur: qui alioqui, si cætera comparasset, longe inferior fuisset. Idem.

⁵ *Eminere inter æquales Trach.*] Usque adeo probatur actio & pronuntiatio *Trachalli*, ut proverbium sit, *Trachallo vocalior*. Idem.

1 Certe cum in *basilica Julia* diceret primo tribunali, quatuor autem judicia, ut moris est, cogerentur, atque omnia clamoribus fremerent, & auditum eum, & intellectum, & quod agentibus cæteris contumeliosum fuit, laudatum quoque ex quatuor tribunalibus memini. Sed hoc votum est, & rara felicitas: quæ si non adsit, sane sufficiat, ab iis quibus quis dicit, audiri. Talis esse debet orator, & hæc scire.

1 Certe cum in basil.] Initio judicia centumvitalia dividebantur in duas *basilicas*, deinde divisa sunt in quatuor partes, quæ tamen cogebantur in unam *basilicam*. est autem *basilica* amplissima aula, qualis in hac urbe est palatina. *Idem.* Certe cum in *basilica Julia*, &c.] Vide Turneb. *Adversar.* lib. 4. cap. 4.

C A P. VI.

Quod sit incipiendi causas agere tempus.

A Gendi autem initium sine dubio secundum vires cuiusque sumendum est: neque ego annos definiam, cum *Demosthenem* puerum admodum actiones pupillares habuisse manifestum sit: *Calvus*, *Cæsar*, *Pollio*, multum ante quæstoriam omnes ætatem gravissima judicia susceperint: prætextatos egisse quosdam sit traditum: 1 *Cæsar Augustus* duodecim natus annos, aviam pro Rostris laudaverit. Modus mihi videtur quidam tenendus, 2 ut neque præpropere distringatur immatura frons, & quicquid est illud adhuc acerbum, proferatur. Nam inde & contemptus operis in nascitur, & fundamenta jaciuntur impudentiæ, & (quod est ubique perniciosissimum) prævenit vires fiducia. 3 Nec rursus

D *Emosthenes* compilatus à suis tutoribus, pene puer contra eos actionem instituit, ajunt nonnulli eum natum fuisse 13. annos. atque hodie extant orationes contra *Aphobum* tutorem. *Turneb.*

1 *Cæsar Augustus.*] *Suetonius* quoque tradit, à *Tiberio* novem annos nato laudatum esse patrem defunctum. *Idem.*

2 Ut neque præpropere, &c.] *Metaphora* ducta videtur à frondibus, quas (ait *Columella*) decerpere solent rustici ad jumentorum pabulum. *Idem.*

3 Nec rursus diff. est *tyrociniuum*.] *Tyrociniuum* appellat illum diem, quo juvenes solenniter deducebantur in forum, ut initiarentur causis agendis. fiebat autem magna ex parte quo die sumebatur virilis toga. Auctor *Budæus* in posterioribus annotationibus. *Idem.*

rursus differendum est tyrocinium in senectutem. Nam quotidie metus crescit, majusque sit semper quod ausuri sumus: & dum deliberamus quando incipiendum sit, incipere jam serum est. Quare fructum studiorum viridem & adhuc dulcem promi decet, dum & venia & spes est, & paratus favor, & audere non dedecet: & si quid desit operi, supplet ætas: & si qua sunt dicta juveniliter, pro indole accipiuntur: ¹ ut totus ille Ciceronis pro Sexto Roscio locus, *Quid enim tam commune, quam spiritus vivis, terra mortuis, mare fluctuantibus, litus ejectis?* ² Quæ cum sex & viginti natus annos, summis audientium clamoribus dixerit, deferuisse tempore, & annis liquata jam senior idem fatetur. Et hercle quantumlibet secreta studia contulerint, est tamen proprius quidam fori profectus: alia lux, alia veri discriminis facies: *plusque, si separet, usus sine doctrina, quam citra usum doctrina, valeat.* ³ Ideoque nonnulli senes in schola facti stupent novitate, cum in judicia venerunt, & omnia suis exercitationibus similia desiderant. At illic & iudex tacet, & adversarius obstreperit, & nihil temere dictum perit: & si quid tibi ipse summas, probandum est: & laboratam congestamque dierum ac noctium studio actionem, ⁴ aqua deficit: & omisso magna semper flandi tumore, in quibusdam causis loquendum est, quod illi diferti minime sciunt. Itaque nonnullos reperias, qui sibi eloquentiores videantur, quam ut causas agant.

¹ *Ut totus ille Cic.]* Sic locutus est Cic. cum ageret de pœna parricidarum, ac significare vellet eos elementis omnibus esse privatos. Idem tamen in Orat. ad Brutum ait *ista esse redundantiora, neque dum satis matura.* quum tamen ista diceret, sequuti sunt maximi clamores, ut ille testatur. *Idem.*

² *Quæ cum sex, &c.]* Aulus Gell. errasse hac in re scribit Cornelium Nepotem & Fenestellam. Fenestella autem scripsit à Cic. habitam esse hanc orationem 26. ætatis anno, ipse ex temporis supputatione habitam esse probat 27. ætatis anno. Jam illud *deferuisse* metaphoricum

est, estque à vino ductum; vina enim defervescent, ac redduntur maturiora & mitiora. *Idem.*

³ *Ideoque nonnulli.]* Antea id scripsit de *Portio Latrone*, qui peritus alioqui declamator, cum in forum venisset, pene obstupuit. *Idem.*

⁴ *Aqua deficit.]* Oratores dicebant ad *clepsydram*, & ex aquæ fluxu spatium illis dabatur ad agendum. igitur declamatores scribere nonnunquam solent prolixam orationem, quum iudex brevissimum tempus ad agendum sit daturus. *Idem.*

x *Caesurum*

agant. ¹ Cæterum illum quem juvenem, tenerisque adhuc viribus nitentem in forum deduximus, & incipere à quam maxime facili ac favorabili causa velim, ut catuli ferarum molliore præda saginantur: & non utique ab hoc initio continuare operam, & ingenio adhuc alendo callum inducere, sed jam scientem quid sit pugna, & in quam rem studendum sit, refici atque renovari. Sic & tyrocinii metum, dum facilius est audere, transferit, nec audendi facilitatem usque ad contemptum operis adduxerit. ² Usus est & hac ratione M. Tullius: & cum jam clarum meruisset inter patronos, qui tum erant, nomen, in Asiam navigavit, seque & aliis sine dubio eloquentiæ ac sapientiæ magistris, sed præcipue tamen *Apollonio Moloni*, quem Romæ quoque audierat, Rhodi rursus formandum ac velut recoquendum dedit. Tum dignum operæ pretium venit, cum inter se congruunt præcepta & experimenta.

¹ *Cæterum illum quem.*] Non præfixit certum tempus causarum agenda- rum, nec tamen à quibus sit incipien- dum causis docet. addit, si orator ju- venis tyrocinium inceperit, non debere illum operam continuare, sed sapenu- mero intermissis causis eum ad discipli- nas redire oportet. *Idem.*

² *Usus est & hac ratione M. Tullius.*] Id fecit, quoniam in oratione pro Ro- scio videbatur offendisse Syllam dicta- torem. igitur relicta Roma navigavit in Asiam, ubi dedit operam *Menippo Cenoeli & Dionysio* rhetoribus. Jam A- thenis dedit operam *Antiocho Academi- co*, Rhodi *Apollonio Moloni*. *Idem.*

C A P. VII.

Quæ in suscipiendis causis oratori observanda sint.

CUM satis in omne certamen virium fecerit, prima ei⁷ cura in suscipiendis causis erit: in quibus defendere quidem reos profecto quam facere vir bonus mallet: non ta- men ita nomen ipsum accusatoris horrebit, ut nullo neque publico neque privato duci possit officio, ut aliquem ad red- dendam

¹ *It. lib. 2. Officior. ait satius esse defendere quam accusare, ita tamen ut propter justas rationes ad accusatio- nem descendere debeamus: nec tamen* est committendum ut accusationum frequentia accusatoris nomen merea- mur. quod accidit Marco Bruto, ut te- statur in Officiis. *Turneb.*

Kkk

x Itaque

dendam rationem vitæ vocet. Nam & *leges ipsæ nihil valeant, nisi actoris idonea voce munitæ*: & si pœnas scelerum expetere fas non est, prope est ut scelera ipsa permiffa sint: & licentiam malis dari, certe contra bonos est. Quare neque sociorum querelas, nec amici vel propinqui necem, nec erupturas in rempublicam conspirationes inultas patietur orator: non pœnæ nocentium cupidus, sed emendandi vitia, corrigendique mores. Nam qui ratione traduci ad meliora non possunt, solo metu continentur. ¹ Itaque ut accusatoriam vitam vivere ² & ad deferendos reos præmio duci, proximum latrocinio est: ita pestem intestinam propulsare, cum propugnatoribus patriæ comparandum. Ideoque principes in republica viri non detrectaverunt hanc officii partem: creditique sunt etiam clari juvenes obsidem reipublicæ dare malorum civium accusationem, quia nec odisse improbos, nec simulates provocare, nisi ex fiducia bonæ mentis videbantur. Idque cum ab Hortensio, Lucullis, Sulpitio, Cicerone, Cæsare, pluribus aliis, tum ab utroque Catone factum est: quorum alter appellatus est *sapiens*, alter nisi creditur fuisse, vix scio cui reliquerit hujus nominis locum. ³ Nanque defendet omnis orator, idemque portum illum eloquentiæ suæ salutarem, non etiam piratis patefaciet, duceturque in advocationem maxime causa. Quoniam tamen omnes qui non improbe litigabunt, quorum certe bona pars est, sustinere non potest unus, ⁴ aliquid & commendantium personis dabit, & ipsorum qui iudicio discernent,

¹ *Itaque ut accus.*] Id ait contra eos qui faciebant *quadruplaturas* in foro Romano: ideo *quadruplatores* vocabantur. illi autem erant *delatores*, qui consequebantur ex damnatione alicujus quartam partem bonorum. *Idem.*

² *Et ad defendendos reos.*] Lex Cincia vetabat, ne patronus ob alicujus defensionem pecuniam vel præmium aliquod caperet. *Idem.*

³ *Nanque defendet.*] Quanquam opti-

mum est *defendere*, ad idque propensissimi esse debemus, non tamen prædones atque piratas tuebimur. in primis enim *consideranda* est causæ æquitas. In alio codice legitur, *neque*, ac sensus tum etiam optimus est. *Idem.*

⁴ *Aliquid & commend.*] Orator in suscipiendis causis moveri debet *commendantium personis*, & *discernentium iudicio*, ut causas eas potius suscipiat quam alias. *Idem.*

cernent, ut optimi cujusque voluntate moveatur, nanque hos & amicissimos vir bonus habebit. ¹ Summovendum vero est utrunque ambitus genus, vel potentibus contra humiles venditandi operam suam: vel illud etiam jactantius, minores utique contra dignitatem attollendi. Non enim fortuna causas vel justas vel improbas facit. Neque vero pudor obstat, quo minus susceptam, cum melior videretur, litem, cognita inter dicendum iniquitate dimittat, cum prius litigatori dixerit verum. Nam & in hoc maximum, si æqui judices sumus, beneficium est, ut non fallamus vana spe litigantem. Neque est dignus opera patroni, qui non utitur consilio. Et certe non convenit ei quem oratorem esse volumus, injusta tueri scientem. ² Nam si ex illis quas supra diximus causis falsum tuebitur, erit tamen honestum quod ipse faciet. ³ Gratisne ei semper agendum sit, tractari potest. Quod ex prima statim fronte dijudicare, imprudentium est. Nam quis ignorat, quin id longe sit honestissimum, ac liberalibus disciplinis, & illo quem exigimus animo dignissimum, non vendere operam, nec elevare tanti beneficii auctoritatem? cum pleraque hoc ipso possint videri vilia, quod pretium habent. Cæcis hoc, ut ajunt, satis clarum est: nec quisquam qui sufficientia sibi (modica autem hæc sunt) possidebit, hunc quæstum sine crimine sordium fecerit. At si res familiaris amplius aliquid ad usus necessarios exiget, secundum omnes sapientium leges patietur sibi gratiam referri: ⁴ cum & *Socrati collatum sit*
ad

¹ *Summovendum vero est.*] Quidam absque judicio semper *potentes* defendunt, non habita ratione causæ: alii semper *humiles* tuentur adversus potentes, sine respectu causæ. utriusque sunt in vitio. *Idem.*

² *Nam si ex illis.*] Supra *Fab.* dixit, ab oratore posse defendi ea quæ injusta videntur, dummodo subsit honesta causa. at si sciens rem iniquam defenderet absque prætextu honestæ causæ, id turpissimum videretur. Recurre ad finem

primi capituli. *Idem.*

³ *Gratisne ei semper.*] Idcirco id quærit *Fabius*, quia (quemadmodum est apud Tacitum) ante *Fabii* ætatem magna contentione advocatorum sublata fuit lex *Cincia*. *Idem.*

⁴ *Cum & Socrati.*] Horum exemplo significat non esse interponendam pecuniæ stipulationem atque pactionem in causarum actione. nam hoc nomine *Socrates* apud *Xenophontem* in commentariis reprehendit *sophistas*, quia
Kkk 2 merce-

ad victum: & Zeno, Cleanthes, Chrysippus mercedes à discipulis acceptaverint. Neque enim video quæ justior acquirendi ratio, quam ex honestissimo labore, & ab iis de quibus optime meruerint, quique si nihil invicem præstent, indigni fuerint defensione. Quod quidem non justum modo, sed necessarium etiam est, cum hæc ipsa opera, tempusque omne alienis negotiis datum, facultatem aliter acquirendi recidant. ¹ Sed tum quoque tenendus est modus: ac plurimum refert, & à quo accipiat, & quantum, & quousque. ² Paciscendi quidem ille piraticus mos, & imponentium periculis pretia, procul abominanda negotiatio, etiam à mediocriter improbis aberit: cum præsertim bonos homines bonasque causas tuenti non sit metuendus ingratus, qui si futurus, malo tamen ille peccet. Nihil ergo acquirere volet orator ultra quam satis erit: ac ne pauper quidem tanquam mercedem accipiet, sed mutua benevolentia utetur, cum sciat se tanto plus præstitisse: quia *nec venire hoc beneficium oportet, nec perire*. Denique ut gratus sit, ad eum magis pertinet, qui debet.

mercedem exigebant. si quid tamen conferatur quo egeat, acceptare debebit orator. *Idem.*

¹ *Sed tunc quoque.*] Similis est locus apud jurisconsultos in titulo de *proconsulis officio*. jubet enim Ulpianus, ut *proconsul nec omnia accipiat, nec passim,*

nec ab omnibus. *Idem.*

² *Paciscendi quidem.*] Vetat ne fiant *cauponationes & dimundinationes causarum*, interposita pecuniæ pactione, si cujus causam susceperis agendam. nam alioqui gravissimum erat olim opprobrium, habere linguam *vanalem*. *Idem.*

C A P. VIII.

Quæ in discendis causis oratori observanda sint.

8 *P*roxima discenda causæ ratio, quod est orationis fundamentum. Neque enim quisquam tam ingenio tenui reperitur, qui cum omnia quæ sunt in causâ, diligenter cognoverit,

Antea præceptum est à Fabio, & à Cic. traditum lib. 2. de Oratore, ab oratore causam familiariter cognosci debere, ut & *adjumentis uti possit optimis, &* *contradictionibus recurrere*, discit autem orator causam, quum à litigatore accipit ejus explicationem. *Turneb.*

1 *Estium*

gnoverit, ad docendum certe judicem non sufficiat. Sed ejus rei paucissimis cura est. Nam ut taceam de negligentibus, quorum nihil refert ubi ¹ litium cardo vertatur, dum sint quæ vel extra causam ex personis aut communi tractatu locorum occasionem clamandi largiantur: aliquos & ambitio pervertit, qui partim tanquam occupati, semperque aliud habentes quod ante agendum sit, pridie ad se venire litigatorem, aut eodem matutino jubent. nonnunquam etiam inter ipsa subsellia didicisse se gloriantur. partim jactantia ingenii, ut res cito accepisse videantur, tenere se & intelligere prius pene quam audiant mentiti, cum multa & diserte, summisque clamoribus, quæ neque ad judicem, neque ad litigatorem pertineant, decantaverunt, bene sudantes beneque comitati per forum reducuntur. ² Ne illas quidem tulerim delitias eorum qui doceri amicos suos jubent: quanquam minus mali est, si illi saltem recte discant, recteque doceant. Sed quis discet tam bene, quam patronus? Quomodo autem sequester ille & media litium manus, & quidam interpretes, impendet æquo animo laborem in alienas actiones, cum dicturus ipse non sit. Pessimæ vero consuetudinis, ³ libellis esse contentum, quos componit aut litigator, qui confugit ad patronum, quia liti ipse non sufficit: aut aliquis ex eo genere advocatorum, qui se non posse agere confitentur, deinde faciunt id quod est in agendo difficillimum. Nam qui judicare quid *dicendum*, quid *dissimulandum*, quid *declinandum*, *mutandum*, *fugiendum* etiam sit, potest, cur non sit orator, quando quod difficilius est facit? Hi porro non tantum nocerent, si omnia scriberent uti gesta sunt.

¹ *Litium cardo.*] *Cardinem litium* appellat locum illum in quo est tota controversia, & causæ status. sic antea dixit, *cardinem causæ ponere*. appellare vulgo solemus præcipuum & verum litis punctum. *Idem.*

² *Ne illas quidem.*] Alii gravantur à litigatore causam audire: itaque jubent

ut cuidam ex eorum amicis à litigatore causa exponatur, à quo postea causam discant. *Idem.*

³ *Libellis esse contentum.*] *Libellos* appellat *Fab. brevia* quibus applicatur causa. fiebant autem *libelli* vel à litigatoribus vel ab advocatis minoribus, ut hodie à *procuratoribus* nonnunquam. *Idem.*

sta sunt. Nunc consilium ¹ & colores adjiciunt, & aliqua pejora veris, quæ plerique cum acceperunt, immutare nefas habent, & velut themata in scholis posita custodiunt. Deinde deprehenduntur, & causam quam discere ex suis litigatoribus noluerunt, ex adversariis discunt. Liberum igitur demus ante omnia iis quorum negotium erit, *tempus ac locum*: exhortemurque ultro, ut omnia quamlibet verbose, & unde volent repetito tempore exponam. Non enim tam obest audire supervacua, quam ignorare necessaria. Frequenter autem & *vulnus* & *remedium* in iis orator inveniet, quæ litigatori in neutram partem habere momentum videbantur. Nec tanta sit acturo memoriæ fiducia, ut subscribere audita pigeat. Nec semel audisse sit fatis, cogendus eadem iterum ac sæpius dicere litigator, non solum quia effugere aliqua prima expositione potuerunt, præsertim hominem (quod sæpe evenit) imperitum: sed etiam ut sciamus an eadem dicat. Plurimi enim mentiuntur, & tanquam non doceant causam, sed agant, non ut cum patrono, sed ut cum iudice loquuntur. ² Quapropter nunquam fatis credendum est, sed agitandus omnibus modis, & turbandus, & evocandus. Nam ut medicis non apparentia modo vitia curanda sunt, sed etiam invenienda quæ latent, sæpe ipsis ea qui sanandi sunt occultantibus: ita advocatus plura quam ostenduntur, aspiciat. ³ Nam cum fatis in audiendo patientiæ impenderit, in aliam rursus ei personam transeundum est, agendusque adversarius, proponendum quicquid omnino excogitari contra potest, quicquid recipit in ejusmodi dis-

¹ *Et colores adjiciunt.*] Colores prætextus sunt & velamenta rerum turpium, atque etiam causæ, quæ rem falsam efficiunt probabilem. *Idem.*

² *Quapropter nunquam.*] *Idem* præcepit lib. 5. cum ageret de testibus. Cæterum quod *evocare* dixit, significat interrogationibus paulatim elicere litigatorem, ut aliquid loquatur sibi ipsi contrarium. *Idem.*

³ *Nam cum fatis.*] Fab. cap. 1. lib. 7. præcipit, non minus cogitandum pro adversa parte quam pro sua, ea res enim conducit ad constitutionem causæ & solutionem contradictionum. alium hic adhibet usum, ut cognoscatur causæ veritas, quod fiet, si argumentetur patronus contra litigatorem quasi adversarius. *Idem.*

disceptatione natura. Interrogandus quam infestissime, ac premendus. Nam dum omnia quærimus, aliquando ad verum, ubi minime expectavimus, pervenimus. In summa, *optimus est in dicendo patronus incredulus*. ¹ Promittit enim litigator omnia, testem, populum, paratissimas consignationes, ipsum denique adversarium quædam non negaturum. ² Ideoque opus est intueri omne litis instrumentum: quod videre non est satis, perlegendum erit. Nam frequentissime aut non sunt omnino quæ promittebantur, aut minus continent, aut cum alio aliquo nocituro permista sunt, aut nimia sunt, & fidem hoc ipso detractura, quod non habent modum. ³ Denique *linum ruptum*, aut *turbata* ⁴ *cera*, aut sine agnitione signa frequenter invenies: quæ nisi domi excuseris, in foro inopinata decipient: plusque nocebunt destituta, quam non promissa nocuissent. Multa etiam quæ litigator nihil ad causam pertinere crediderit, patronus eruet: modo per omnes quos tradidimus argumentorum locos eat: quos ut circumspectare in agendo, & attentare singulos minime convenit, ⁵ propter quas diximus causas: ita in discendo rimari necessarium est, *quæ personæ*, *quæ tempora*, *quæ loca instituta*, *instrumenta cætera*: ex quibus non tantum illud quod est *artificiale* probationis genus colligi possit, sed qui metuendi testes, quomodo sint refellendi. Nam plurimum refert, *invidia reus*, *an odio*, *an contemptu laboret*: quorum fere pars prima superiores, proxima pares, tertia humiliores premit. Si causam perscrutatus, propositis ante

ocu-

¹ Promittit litigator omnia, testem, &c.] Turneb. Adversar. lib. 2. cap. 27.

² Ideoque opus est.] Paulus jurisconsultus id omne instrumentum appellat, quo lis instruitur, vulgo appellare solemus omnia scripta quibus lis instruitur. Turneb.

³ Denique linum ruptum.] Consuetudo erat, ut ait Paulus, ut instrumenta triplicato lino trajicerentur, cui signaculum ex cera imponebatur. eo alludit Fabius. Idem. Denique linum ruptum, aut turba-

tam ceram, aut sine agnitione signa frequenter invenies, quæ nisi, &c.] Sine agnitione signa vocat, cum nemo ex testibus signum suum agnoscit. Ita legendus ille locus. Salmas. de modo usurar. p. 45 r.

⁴ Cera.] Alii, Cætera.

⁵ Propter quas diximus causas.] Fabius in fine cap. 10. lib. 5. docet, quum proposita fuerit materia, non scrutanda esse singula argumenta, & velut ostium pulsanda, sed diuturna exercitatione veluti in promptu habenda. Turneb.

oculos omnibus quæ profint noceantve, tertiam deinceps personam induat iudicis, fingatque apud se agi causam, & quod ipsum movisset de eadem re pronuntiaturum, id potentissimum apud quencunque agetur, existimet; & sic eum raro faliet eventus, aut culpa iudicis erit.

C A P. IX.

Quæ servanda in agendis causis oratori sint.

¶ **Q**uæ sint in agendo servanda, toto fere opere executi sumus: pauca tamen propria hujus loci, quæ non tam dicendi arte, quam officiis agendi continentur, attingam. Ante omnia, ne, quod plerisque accidit, ab utilitate eum causæ, præsentis cupido laudis abducatur. Nam ut gerentibus bella, non semper exercitus per plana & amœna ducendus est, sed adeundi plerunque asperi colles, expugnandæ civitates quamlibet præcisâ impositæ rupibus, aut operum mole difficiles: ita oratio gaudebit quidem occasione latius decurrendi, & æquo congressa campo, totas vires populariter explicabit: at si juris anfractus, aut eruendæ veritatis latebras adire cogetur, non obequitabit, nec illis vibrantibus concitatissimisque sententiis velut missilibus utetur: sed operibus, & cuniculis, & insidiis & occultis artibus rem geret. Quæ omnia non dum fiunt, laudantur, sed cum facta sunt: unde etiam cupidis minus opinionis, plus fructus venit. Nam cum illa dicendi vitiosa jactatio inter plausores suos detonuit, resurgit veræ virtutis fortior fama: nec iudices à quo sint moti dissimulant & doctis creditur: *nec est orationis vera laus, nisi cum finita est.* Veteribus quidem etiam dissimulare eloquentiam fuit moris: idque M. Antonius præcipit

Reprehendit lib. 2. eos qui plausibiles locos captabant ad ostentandam eloquentiam: in eisdem hoc loco invenitur, ac totum locum transigit similitudine ducta à re militari, Turnebus.

[*Veteribus quidem.*] M. Antonius orator in lib. quem de eloquentia imperfectum reliquit, hoc memoriæ mandavit. Idem præcipit Ant. lib. 2. de Orat. Fabii tamen tempore non ita dissimulari poterat eloquentia. Idem.

I Lu.

pit, quo plus dicentibus fidei, minusque suspectæ advocatorum insidiæ forent. Sed illa dissimulari quæ tum erat, potuit: nondum enim tantum dicendi ¹ lumen accesserat, ut etiam per obstantia erumperet. Quare artes quidem & consilia lateant, & quicquid si deprehenditur, perit. Hactenus eloquentia secretum habet. *Verborum quidem delectus, gravitas sententiarum, figurarum elegantia*, aut non sunt, aut apparent: sed vel propter hoc ipsum ostentanda non sunt, quod apparent: aut si unum è duobus eligendum, *caussa potius laudetur quam patronus*. Finem tamen hunc præstabit orator, ut videatur optimam causam optime egisse. Illud certum erit, neminem pejus agere, quam qui displicente causa placet, necesse est enim extra causam sit, quod placet. ² Nec illo fastidio laborabit orator, non agendi causas minores, tanquam infra eum sint, aut detractura sit opinioni minus liberalis materia. Nam & suscipiendi ratio justissima est, officium, & optandum etiam ut amici quam minimas lites habeant: & *abunde dixit bene, qui rei satisfecit*. ³ At quidam etiam si forte susceperunt negotia paulo ad dicendum tenuiora, extrinsecus adductis ea rebus circumliniunt: ac si defecerint alia, conviciis implent vacua causarum: si contingit, veris: si minus, fictis, modo sit materia ingenii mereaturque clamorem dum dicitur. Quod ego adeo longe puto ab oratore perfecto, ut eum ne vera quidem obiecturum, nisi id causa exigit, credam. ⁴ Ea est enim prorsus

¹ *Lumen.*] An *Fulmen*? Passerat.

² *Nec illo fastidio.*] Etiam summus orator *minimas causas & tenuissimas tractabit*: quæ quanquam non sunt capaces summæ facundiæ, attamen ornate agi possunt & apte. ille enim apte dicit, qui orationem accommodat causæ. Turneb.

³ *At quidam etiam.*] Quidam *famae captatores* in causis exiguis uti solent *digressionibus* ad ornamentum: aut si locus non est *digrediendi*, utuntur *conviciis*

vel in litigatorem adversarium, vel in ejus patronum. *Idem*.

⁴ *Ea est enim.*] Nonius Marcellus in dictione *Rabula*, citat ex Sallustio hunc locum: *Canina*, ut ait Appius, *facundia exercebatur*. hoc autem usurpatur in *maledicos & conviciatores*, qui ea de causa paulo post etiam à Fabio *latratores* appellantur. Eadem ratione Columella in proœmio appellavit *caninum studium*, & Ovidius *canina verba*. Tractatum est vel à *canum latratu*, vel à *philosophis Cynicis*, qui mordaces erant. *Idem*.

Kkk 5

I Nam

canina, ut ait Appius, *eloquentia*, *cenfuram maledicendi subire*: quod facientibus, etiam male audiendi præsumenda patientia est. Nam & in ipsos fit impetus frequenter qui egerunt, & certe patroni petulantiam litigator luit. Sed hæc minora sunt ipso illo vitio animi, quo maledicus à malefico non distat, nisi occasione. Turpis voluptas, & inhumana, & nulli audientium bono grata: à litigatoribus quidem frequenter exigitur, qui ultionem malunt, quam defensionem. Sed neque alia multa ad arbitrium eorum facienda sunt. Hoc quidem quis hominum liberi modo sanguinis sustineat, petulans esse ad alterius arbitrium? Atqui etiam in advocatos partis adversæ libenter nonnulli invehuntur: quod nisi si forte meruerunt, & inhumanum est respectu communium officiorum, & cum ipsi qui dicit, inutile (¹ nam idem juris responsuris datur) tum causæ contrarium, quia plane & adversarii fiunt, & inimici: & quantumcunque his virium est, contumelia augetur. Super omnia perit illa quæ plurimum oratori & auctoritatis & fidei affert, modestia, si à viro bono ² in rabulam latratoremque convertitur, compositus non ad animum iudicis, sed ad stomachum litigatoris. ³ Frequenter etiam species libertatis deducere ad temeritatem solet, non causis modo, sed ipsis quoque qui dixerunt, periculosam. *Nec immerito Pericles solebat optare, ne quod sibi verbum in mentem veniret, quo populus offenderetur.* Sed quod ille de populo, id ego de omnibus sentio qui tantundem possunt nocere. Nam quæ *fortia*, dum dicuntur, videbantur, *stulta* cum læserunt, vocantur.

¹ Nam idem juris responsuris datur.] Sueton. de Vespasiano: Ita pronuntiavit non oportere maledici senatoribus: remaledici jus fasque esse. Pith.

² In rabulam.] Rabula clamator est improbus, nimiusque vociferator. sic appellantur oratores qui maximo clamore maximisque convitiis in causa agenda utuntur. huc pertinet quod dictum est de *capina* facundia. Turnebus.

Rabulam, &c.] Festus: Rabula à rabie dictus, quem nunc advocatum vel causarium patronum dicimus. Prudent. *Atqui canina foro intrat facundia toto.* Pith.

³ Frequenter etiam species libertatis.] Ea est quæ dicitur à Græcis *παρρησία*, nimia in loquendo audacia atque licentia, quæ sæpenumero solet obesse. Turnebus.

cantur. ¹ Nunc quia varium fere propositum agentium fuit, & quorundam cura tarditatis, quorundam facilitas temeritatis crimine laboravit: quem credam fore in hoc oratoris modum, tradere non alienum videtur. Afferet ad dicendum curæ semper quantum plurimum poterit. Neque enim solum negligentis, sed & mali, & in suscepta causa perfidi ac proditoris est, pejus agere quam possit. Ideoque ne suscipiendæ quidem sunt causæ plures, quam quibus suffectorum se sciat. Dicet scripta quam res patietur plurima: ² & ut Demosthenes ait, si continget, & sculpta. ³ Sed hoc aut primæ actiones, aut quæ in judiciis publicis post interjectos dies dantur, permiserint: at cum protinus respondendum est, omnia parari non possunt, adeo ut paulo minus promptis etiam noceat scripsisse, si alia ex diverso quam opinati fuerant, occurrent. Inviti enim recedunt à præparatis, & tota actione respiciunt, requiruntque num aliquid ex illis intervallis, atque ex tempore dicendis inferi possit: quod si fiat, non cohæret, nec commissuris modo ut in opere male juncto hiantibus, sed ipsa coloris inæqualitate detegitur. Ita nec liber est impetus, nec cura contexta, & utrunque alteri obstat. *Illæ enim quæ scriptæ sunt, retinent animum, non sequuntur.* Itaque in his actionibus ⁴ omni, ut agricolæ dicunt, *pede standum est.* Nam cum in propositione ac refutatione causa consistat, quæ nostræ partis sunt, scripta esse possunt:

¹ *Nunc quia.*] Ait in oratore optimam esse dicendi facilitatem, ut possit ex tempore etiam agere, si cogatur: attamen cum occasio erit, optimum ait esse uti oratione aut præmeditata, aut scripta. Idem.

² *Et ut Demosthenes.*] Hic quoque Demosthenes cum rogaretur à populo Atheniensi, ut de quapiam re orationem haberet, recusavit, quod diceret se imparatum: at ejus tempore Demades fere ex tempore loquebatur. Idem.

³ *Sed hoc aut primæ actiones.*] Prima actio est primum judicium, quo causa agi-

tur. Quod subnectit continuo Fabius, pertinet ad *ampliationem* & *comperendinationem*, quum scilicet causa differtur, ut post aliquot dies denuo agatur. Idem.

⁴ *Omni (ut agricolæ dicuntur) pede.*] Proverbium est ab agricolis ductum, qui cum maxime laborant, utrisque maxime pedibus se sustinent, alioqui vehemens esse labor non posset. potest etiam duci à *militibus* qui locum non deserunt in acie. Idem. *Omni pede standum est.*] Pro omni contentione totisque viribus. Vide Turneb. *Advers.* lib. 7. cap. 19.

Diversa

possunt: quæ etiam responsurum adversarium certum est, (est enim aliquando certum) pari cura refelluntur. Ad alia unum paratum afferre possumus, ut causam bene noverimus, alterum ibi sumere, ut dicentem adversarium diligenter audiamus. Licet tamen præcogitare plura, & animum ad omnes casus componere: idque est tutius *stylo*, quo facilius & omittitur *cogitatio*, & transfertur. Sed sive in respondendo fuerit subito dicendum, sive quæ alia ita exegerit ratio, nunquam oppressum se ac deprehensum credet orator, cui disciplina & studium & exercitatio dederit vires etiam facilitatis: quenque armatum semper, ac velut in procinctu stantem, non magis unquam in causis oratio, quam in rebus quotidianis ac domesticis sermo deficiet, nec se unquam propter hoc oneri subtrahet, modo sit causæ dicendæ tempus, nam cætera semper sciet.

C A P. X.

De genere dicendi.

10 **S**UPEREST ut dicam de genere orationis. Hic erat propositus à nobis in divisione prima locus tertius: nam ita promiseram, me de arte, de artifice, de opere dicturum. Cum sit autem ¹ rhetoris atque oratoris opus oratio, pluresque ejus formæ, sicut ostendam, in omnibus his & ars est & artifex: plurimum tamen invicem differunt, nec solum specie, ut *signum signo*, & *tabula tabula*, & *actio actione*, sed genere ipso, ² ut à Græcis *Tuscanicæ statuæ*, & *Asianus eloquens Attico*. Suos autem hæc operum genera quæ dico, ut auctores, sic etiam amatores habent: ³ atque ideo nondum est perfectus orator, ac nescio an ars ulla, non solum quia aliud in alio magis

DIVERSA dicendi genera esse docet hoc cap. utiturque ad hujus rei probationem *artificum* similitudine. sed enim optima est dicendi ratio, quæ tenuia subtiliter, *mediocria* temperate, *grandia* magnifice eloquitur. *Turneb.*
1 *Rhetoris.*] Alii, *Rhetorices.*

2 *Ut à Græcis Tuscanicæ, &c.] Plinius in Naturali historia ait claros in Hetruria fuisse statuarios: sed tamen illi statuarii multum deferebant Græcis. Turnebus.*

3 *Atque ideo nondum est perfectus orator.] Quia perfectus orator esse non potest,*

magis eminent, sed quod non una omnibus forma placuit, partim conditione vel temporum vel locorum, partim iudicio cuiusque atque proposito. Primi, quorum quidem opera non vetustatis modo gratia visenda sint, clari pictores fuisse dicuntur *Polygnotus* atque *Aglaophon*,¹ quorum simplex color tam sui studiosos adhuc habet, ut illa prope rudia, ac velut futuræ mox artis primordia, maximis qui post eos extiterunt, auctoribus præferantur, proprio quodam² intelligendi (ut mea fert opinio) ambitu.³ Post *Zeuxis* atque *Parrhasius* non multum ætate distantes (circa Peloponnesia ambo tempora. nam cum Parrhasio sermo Socratis apud Xenophontem invenitur) plurimum arti addiderunt.⁴ Quorum prior luminum umbrarumque invenisse rationem, secundus examinasse subtilius lineas traditur. Nam *Zeuxis* plus membris corporis dedit, id amplius atque augustius ratus, atque (ut existimant) *Homerum* secutus, cui validissima quæque forma etiam in fœminis placet. Ille vero ita circumscripsit omnia,⁵ ut eum *legumlatorem* vocent, quia deorum atque heroum effigies quales ab eo sunt traditæ, cæteri tanquam ita necesse sit, sequuntur. Floruit autem circa

Phi-

test, nisi excellat in omnibus dicendi generibus. itaque quum quidam sequantur hoc vel illud dicendi genus, inde factum est ut orator perfectus non fuerit. Idem.

1 *Quorum simplex color.*] Intelligit *monochromata*, id est quæ uno colore sunt depicta. vel certe ita accipere debemus simplicem pingendi rationem. *Polygnotus* Thasius fuit, porticum Athenis depinxit: cuius tempore fuit *Aglaophon*, ut ait *Plinius*. Cuius liber trigessimus quintus est legendus ad hujus loci intellectum. Idem.

2 *Intelligendi, &c.*] Intelligendi, id est iudicandi, quasi artem intelligant, id est, quomodo tumens vel cavum in plano exprimatur.

3 *Post Zeuxis.*] *Plinius* libro 35. describit certamen horum duorum picto-

rum, qui floruerunt eo tempore quo *Lacedæmonii*, qui *Peloponnesum* incolunt, bellum inierunt contra *Athenienses*. *Turneb.*

4 *Quorum prior luminum, &c.*] *Umbræ* & *lumina* efficiunt ut alia & alia videatur pictura: itaque cum *luminibus* admiscetur *umbra*, videtur in pictura aliquid eminent esse, & aliquid positum in recessu. *Parrhasius* autem, ut ait *Plinius*, ita extremas lineas depinxit, ut reliquos superet. Idem.

5 *Ut eum legumlatorem vocent.*] Vocabant eum, ut opinor, *νομοθέτης*, id est *legumlatorem*, quia, ut ait *Plinius*, reliquit multas tabulas graphidis, quas posteriores pictores imitabantur. eidem tribuit inventionem *symmetrix* *Plinius*. Idem.

r Nam

Philippum, & usque ad *successores Alexandri*, pictura præcipue, sed diversis virtutibus. ¹ Nam cura *Protogenes*, ² ratione *Pamphilus* ac *Melanthius*, facilitate *Antiphilus*, concipiendis visionibus (quas *φαντασίας* vocant) *Theon Samius*, ³ ingenio & gratia quam in se ipse maxime jactat, *Apelles* est præstantissimus. *Euphranorem* admirandum facit, quod & cæteris optimis studiis inter præcipuos, & pingendi fingendique idem mirus artifex fuit. Similis in statuis differentia. Nam duriora, ⁴ & *Thuscanicis* proxima *Calon* atque *Egesias*, jam minus rigida *Calamis*, molliora adhuc supra dictis ⁵ *Myron* fecit. ⁶ Diligentia ac decor in *Polycleto* supra cæteros, cui quam à plerisque tribuitur palma, tamen ne nihil detraheretur, deesse pondus putant. Nam ut humanæ formæ decorem addiderit supra verum, ita non explevisse deorum auctoritatem videtur. Quin ætatem quoque graviorem dicitur refugisse, nihil ausus ultra leves genas. ⁷ At quæ *Polycleto* defuerunt, *Phidias* atque *Alcamen* dantur. *Phidias* tamen diis quam hominibus efficiendis melior artifex traditur, in ebore vero longe citra æmulum, vel si nihil nisi *Minervam Athenis*, aut *Olympium in Elide Jovem* fecisset: cujus pulchritudo adjecisse aliquid etiam receptæ religioni videtur, adeo majestas operis deum æquavit. Ad ⁸ veritatem

Lysip-

¹ Nam cura *Protogenes*.] Unde *Apelles* eum vituperabat, quod non posset tollere manum de tabula. sic significabat nimiam esse ejus diligentiam. Idem.

² Ratione *Pamphilus*.] *Pamphilus* peritissimus fuit *arithmetices* & *geometriæ*, ac sine his artibus negat pictorem aliquem optimum esse posse. præceptor fuit *Melanthii* & *Apellis*. Idem.

³ Ingenio & gratia, &c.] *Plinius* ait ita judicasse de cæteris *Apellem*, ut diceret illis deesse *sententiam*, quæ à Græcis *σοφίας* dicitur: vertit *Fabius gratima*. Idem.

⁴ Et *Thuscanicis*.] *Calon*, ut scribit *Plinius*, floruit 87. *Olympiade*. suspicor

tamen errorem esse in *Plinio*: legitur enim illico *Eglias* pro *Egesias*. Idem.

⁵ *Myron*.] Hujus *bucula* maxime laudatur: de qua multa sunt scripta in epigrammatibus Græcis. Idem.

⁶ Diligentia ac decor, &c.] *Plinius* certe, ait, à *Polycleto* consummatam fuisse artem, ab eoque eruditam fuisse *torenticen*, idem reliquit *canonem* ex quo reliqui statuarii lineamenta fingendi petebant. Idem.

⁷ At quæ *Polycleto*.] Parum convenit *Plinio* & *Fabio* in horum artificum ætate: si quidem, ut *Plinius* scribit, *Phidias* vixit ante *Polycletum*. Idem.

⁸ Ad veritatem.] Id est, verarum rerum formas expressisse.

x Hinc

Lysippum & *Praxitelem* accessisse optime affirmant. Nam *Demetrius* tanquam nimius in ea reprehenditur, & fuit similitudinis quam pulchritudinis amantior. In oratione vero si species intueri velis, totidem pene reperias ingeniorum, quot corporum formas. Sed fuere quædam genera dicendi conditione temporum horridiora, alioqui magnam jam ingenii vim præ se ferentia. ¹ Hinc sunt *Lelii*, *Africani*, *Catonnes*, *Gracchique*, quos tu licet *Polygnotos* vel *Calones* appelles. Mediam illam formam teneant *L. Crassus*, *Q. Hortensius*. Tum deinde efflorescat non multum inter se distantium temporum oratorum ingens proventus. Hinc vim *Cæsaris*, *indolem Cælii*, *subtilitatem Callidii*, *gravitatem Bruti*, *acumen Sulpitii*, *acerbitatem Cassii*, *diligentiam Pollionis*, *dignitatem Messalæ*, *sanctitatem Calvi* reperiemus. In his etiam quos ipsi videmus *copiam Senecæ*, *vires Africani*, *maturitatem Afri*, *jucunditatem Crispi*, *sonum Trachalli*, *elegantiam Secundi*. At *M. Tullium*, non illum habemus *Euphranorem* circa plurium artium species præstantem, sed in omnibus quæ in quoque laudantur, eminentissimum. Quem tamen & suorum homines temporum inceslere audebant ut tumidiorem, & *Asianum*, & redundantem, & in repetitionibus nimium, & in salibus aliquando frigidum, & in compositione fractum, exultantem, ac pene (quod procul absit) viro molliorem. Postea vero quam triumvirali proscriptione consumptus est, passim qui oderant, qui invadebant, qui æmulabantur, ² adultores etiam præsentis potentia, non responsurum invaserunt. Ille tamen qui jejunos à quibusdam & aridus habetur, non aliter ab ipsis inimicis male audire, quam nimis floribus & ingenii affluentia potuit. Falsum utrunque, sed tamen illa mentiendi propior occasio. ³ Præcipue vero presserunt eum, qui videri

Attico-

¹ Hinc sunt *Lelii*, &c.] De his oratoribus vide *Fab. lib. 10. cap. primo circa finem*. Turneb.

² *Adultores etiam presentis potentia.*] Itaque *Pollio* filius *Afinii Pollionis* li-

bro in *Ciceronem* scripsit, ac suum patrem probavit *Cicerone* eloquentiorem, quemadmodum testatur *Cæcilius Plinius* in epistolis. *Idem*.

³ *Præcipue vero presserunt eum.*] Tempore

Atticorum imitatores concupierant. Hæc manus quasi quibusdam sacris initiata, ut alienigenam, & virum superstitiosum, devinctumque illis legibus insequeretur. Unde nunc quoque aridi, & exucci, & exangues (hi sunt enim qui suæ imbecillitati, fanitatis appellationem, quæ est maxime contraria, obtendant) quia clariorem vim eloquentiæ velut solem ferre non possunt, umbra magni nominis delitescunt: quibus quia multa, & pluribus locis Cicero ipse respondit, tutior mihi de hoc differendi brevitatis erit. Et antiqua quidem illa divisio inter *Asianos* atque *Atticos* fuit, cum *hi* pressi & integri, contra inflati *illi* & inanes haberentur: & *in his* nihil superflueret, *illis* iudicium maxime ac modus deesset. ¹ Quod quidam, quorum & *Santra* est, hoc putant accidisse, quod paulatim sermone Græco in proximas Asiæ civitates influente, nondum satis periti loquendi, facundiam concupierint: ideoque ea quæ proprie signari poterant, circuitu cœperint enuntiare, ac deinde in eo perseverarint. Mihi autem orationis differentiam fecisse & dicentium & audientium naturæ videntur, quod *Attici* limati quidem & emuncti nihil inane aut redundans ferebant. *Asiana* gens tumidior alioqui & jactantior, vaniore etiam dicendi gloria inflata est. Tertium mox, qui hæc dividebant, adjecerunt *genus Rhodium*: quod velut medium esse atque ex utroque mistum volunt. Neque enim *Attice* pressi, neque *Asiane* sunt abundantes, ut aliquid habere videantur gentis, aliquid auctoris. ² *Æschines* enim, qui hunc exilio delegerat locum, intulit eo studia Athenarum, quæ velut

fata

pore Cic. quidam oratores *tenuis* atque *aridi* extiterunt, qui se *Atticos*, *Atticorumque imitatores* dicebant. illi *Lysiam* imitabantur, qui inter *Atticos* oratores *tenuis* est & *exilis*: & *Ciceronem* reprehendebant, quia copiosior erat. *Idem.*

¹ *Quod quidam.*] Ideo *copiosi* erant & *redundantes Asiani*, quia cum sermo græcus esset demum per *Asiam* dispersus, *Asiani* non satis tenebant linguæ

proprietas: itaque circumlocutionibus sæpenumero utebantur, quibus demum assueverunt. hanc tamen rationem non probat *Fabius. Idem.*

² *Æschines enim.*] *Æschines* in iudicio de *corona* superatus à *Demosthene*, *Rhodium* abiit exulatum, illicque profiteri cœpit *retoricam*, ut docet *Philostratus* in *vita sophistarum*. ab hoc exortum est *genus Rhodium. Idem.*

I Qua

fata quædam cœlo terraque degenerant, saporem illum Atticum peregrino miscuerunt. Lenti ergo quidem ac remissi, non sine pondere tamen: neque fontibus puris, neque torrentibus turbidis, sed lenibus stagnis similes habentur. Nemo igitur dubitaverit longe esse optimum *genus Atticorum*. In quo ut est aliquid inter ipsos commune, id est, iudicium acre, tersumque: ita ingeniorum plurimæ formæ. ¹ Quapropter mihi falli multum videntur, qui solos esse *Atticos* credunt tenues, & lucidos, & significantes, sed quadam eloquentiæ frugalitate contentos, ac semper ² manum intra pallium continentes. Nam quis erit hic *Atticus*? Sit *Lysias*, hunc enim amplectuntur amatores istius nominis modum. Non igitur jam usque ad ³ *Coccum* & *Andocidem* remitemur? Interrogare tamen velim an *Isocrates attice* dixerit. ⁴ Nihil enim tam est *Lysia* diversum. Negabunt? At ejus schola principes oratorum dedit. Quæraturn similius aliquid. *Hyperides Atticus*? Certe. At plus indulgit voluptati. Transeo plurimos, *Lycurgum*, *Aristogitona*, & his priores, *Isæum*, *Antiphontem*: quos ut homines, inter se genere similes, differentes dixeris specie. Quid ille, cujus modo fecimus mentionem, *Æschines*, nonne his latior & audentior, & excelior? Quid denique *Demosthenes*? non cunctos illos tenues & circumspectos, vi, sublimitate, impetu, cultu, compositione superavit? non insurgit locis? non figuris gaudet?

NON

¹ Quapropter mihi.] *Attica eloquentia*, quæ est omnium optima, tria dicendi genera complectitur, *tenue*, *mediocre*, & *grandiloquum*. his enim omnibus dicendi generibus usus est *Demosthenes*. itaque falluntur, qui *Atticos oratores tenues semper & limatos* putant. Idem.

² Manum intra pallium continentes.] Sic proverbialiter est locutus de illis qui *lenti sunt & remissi*, ac sedata utuntur oratione. nam oratores qui utuntur *conventionem*, brachium solent exercere atque vibrare. Idem.

³ *Coccum & Andocidem*.] *Andocides*

numeratur à *Plutarcho* inter decem oratores Athenienses. de *Cocco* nihil ille scribit, tantum *Suidas* ait hunc fuisse *Isocratis* discipulum, & oratorem Atheniensem, qui quasdam orationes reliquerit. Videtur autem significare, *Andocidem & Coccum* tenuiores fuisse *Lysia*. Idem.

⁴ Nihil enim tam est, &c.] *Isocrates* enim maxime comparatus est ad *delectandum*, *Lysias* ad *docendum*. itaque alter est *temperatus*, alter *tenuis*: alterius oratio *diligens*, alterius *negligenti* similis. Idem.

non translationibus nitet? non oratione ficta dat carentibus vocem? ¹ non illud jusjurandum per cæsos in *Marathone* ac *Salamine* propugnatores reipublicæ, satis manifesto docet præceptorem ejus *Platonem* fuisse? Quem ipsum num *Asianum* appellabimus, plerunque instinctis divino spiritu vatibus comparandum? Quid *Periclea*? similemne credimus *Lyfiacæ* gracilitati, ² quem fulminibus & cœlesti fragori comparant Comici, dum illi conviciantur? Quid est igitur cur in iis demum qui tenui venula per calculos fluunt, *Atticum* saporem putent? ³ ibi demum *thymum redolere dicam*? ⁴ Quos ego existimo, si quod in his finibus uberius invenerint solum, fertilioremve segetem, negaturos *Atticum* esse, quod plus quam acceperit feminis reddat, quia hanc ejus terræ fidem *Menander* eludit. Itaque si quis nunc ad eas *Demosthenis* virtutes, quas ille summus orator habuit, tamen quæ defuisse ei, sive ipsius natura, sive lege civitatis videntur, adjecerit, ut affectus concitatus moveat, audiam dicentem, non fecit hoc *Demosthenes*? & si quid exierit numeris aptius, fortasse non possit? sed tamen si quid exierit, non erit *Atticum*? Melius de hoc nomine sentiant credantque ⁵ *Attice dicere esse optime dicere*. ⁶ Atque in hac tamen opinione

¹ Non illud jusjurandum.] *Demosthenes* in oratione de *corona*, ut avertat invidiam cladis apud *Chæroneam* acceptæ, jurat per eos, qui ceciderunt in *Marathonis campis* adversus copias *Darii*, & eos qui ceciderunt in *Salaminio feto* adversus *Perses*. atque illic de gloria disputat, cui posthabenda mors est & clades: atque ita locum philosophicum tractat. Porro *Demosthenes* in epistolis scribit se auditorem *Platonis* fuisse. *Idem*.

² Quem fulminibus &c.] *Aristophanes* sic de *Pericle* scripsit, *Fulgebat, tonabat, permiscebat Graciam*. *Idem*.

³ Ibi demum thymum redolere.] Hoc dictum est hac de causa, quia in *Hymetto monte Atticæ*, copia est præstantissimi *thymi*: atque hac de causa probatur

mel Atticum à *Dioscoride* & *Plinio*. *Idem*.

⁴ Quos ego existimo.] *Thucydides* lib. primo de bello *Peloponnesiaco* ait in *Attica* solum esse *tenuè*, nec satis *fertile*. Itaque à solo ad ingenia & oratores metaphoram transtulit: ut quemadmodum solum illic est *tenuè*, sic duntaxat sunt oratores *tenuès*. *Idem*.

⁵ Attice dicere, &c.] *Leges civitatis*, qua orator vetabatur epilogo uti, ne affectus moveret.

⁶ Atque in hac tamen.] *Attica eloquentia* maxime spectatur in *elocutione*, quam *Græci* imitari possunt, *Latini* non possunt. ergo *Græci* qui tenuiter dicere purant esse *Atticum*, magis excusari possunt quam *Latini*, quia *Latini* illi *Attici* non possunt imitari *elocutionem græcam*.

opinionem perseverantes Græcos magis tulerim. *Latina* mihi *facundia*, ut inventionem, dispositionem, consilio, cæteris hujus generis artibus similis Græcæ ac prorsus discipula ejus videtur: ita circa rationem eloquendi vix habere imitationis locum. Nanque est ipsis statim sonus durior, quando & jucundissimas ex Græcis literas non habemus, vocalem alteram, alteram consonantem, quibus nullæ apud eos dulcius spirant: quas mutuari solemus, quoties illorum nominibus utimur. ¹ Quod cum contingit, nescio quomodo velut hilarior protinus renidet oratio, ut in *Zephyris* & *Zopyris*, quæ si nostris literis scribantur, surdum ² quiddam & barbarum efficiunt, & velut in locum earum succedent tristes & horridæ, quibus Græcia caret. Nam illa quæ sexta est nostrarum, pene non humana voce, vel omnino non voce potius, inter discrimina dentium efflanda est: quæ etiam cum vocalem proximam accipit, quassâ quodam modo, utique ³ quoties aliquam consonantium frangit, ut in hoc ipso frangit, multo sit horridior. ⁴ *Æolica* quoque literæ, qua *servum cervumque* dicimus, etiam si forma à nobis repudiata est, vis tamen nos ipsa persequitur. Duras & illa syllabas facit, quæ ad jungendas demum subjectas sibi vocales est utilis, alias supervacua, ut *equos* ac *equum* scribimus, cum ipsæ etiam hæ vocales duæ efficiant sonum, ⁵ qualis apud Græcos nullus est, ideoque scribi illorum literis non potest. ⁶ Quid quod pleraque nos illa quasi mugiente litera cludi-

cam, de cuius elegantia est dicturus Fabius. *Turneb.*

¹ *Quod cum contingit.* Eras. in lib. de recta pronuntiatione ait *upsilon* sonare ut *u gallicum*, medio nimirum sono inter *i* & *u*, vulgo autem perperam pronuntiat. *Idem.*

² *Quiddam.* Dan. *Quendam.*

³ *Quoties aliquam conson. frangit.* Fab. cap. 6. lib. primi ait *vocales* sæpè numero coire, *consonantes* nunquam, nisi altera alteram frangat, quo videtur nunc alludere. *Idem.*

⁴ *Æolicæ quoque literæ.* Claudius Cæsar imperator adjecerat *digamma Æolicum*, quod tamen postea (ut meminit Priscianus) est repudiatum. *Idem.*

⁵ *Qualis apud Græcos.* Nam *Græci*, hunc sonum solent mutare in *ou*: quæ de re pulcherrime disserit Plutarchus in libello de *recta pronuntiatione*. nonnunquam quoque in *upsilon*. *Idem.*

⁶ *Quid, quod.* Apud *Græcos* nullum verbum terminatur in *m*, apud *Latinos* plurima: contra apud *Græcos* multæ dictiones terminantur in *n*, apud *Latinos*

cludimus M, qua nullum Græcæ verbum cadit? At illi jucundam, & in fine præcipue quasi tinnientem, illius loco ponunt, quæ est apud nos rarissima in clausulis. Quid quod syllabæ nostræ in B literam, & D innituntur? adeo aspere, ut plerique non antiquissimorum quidem, sed tamen veterum, mollire tentaverint, non solum *aversa* pro *abversis* dicendo, sed & in præpositione B literæ absonam & ipsam S subjiendo. Sed accentus quoque cum rigore quodam, tum similitudine ipsa minus suaves habemus, quia ¹ultima syllaba nec acuta unquam excitatur, nec flexa circumducitur, sed in gravem, vel duas graves cadit semper. Itaque tanto est sermo Græcus Latino jucundior, ut nostri poëtæ quoties dulce carmen esse voluerunt, illorum id nominibus exornent. His illa potentiora, quod res plurimæ carent appellationibus, ut eas necesse sit transferre, aut circumire: etiam in iis quæ denominata sunt, summa paupertas in eadem nos frequentissime revolvit: at illis non verborum modo, sed linguarum etiam inter se differentium copia est. Quare qui à Latinis exiget illam gratiam sermonis *Attici*, det mihi in eloquendo eandem jucunditatem, & parem copiam. ² Quod si negatum est, sententias aptabimus iis vocibus quas habemus, nec rerum nimiam tenuitatem, ut non dicam pinguioribus, fortioribus certe verbis miscebimus, ne virtus utraque pereat ipsa confusione. Nam quo minus adjuvat sermo, rerum inventionem pugnandum est. *Sensus sublimes variique eruantur. Permovendi omnes affectus erunt, oratio translationum nitore illuminanda.* ³ Non possumus esse tam graciles? *simus fortiores. Subtilitate vincimur? valeamus pondere.*

Pro-

pauca, quum illa litera sit dura, hæc suavissima. *Idem.*

¹ *Ultima, &c.] Dan. nobis nulla dictio.*

² *Quod si negatum est.]* Quoniam à Græcis vincimur elocutione, recurrendum est ad inventionem, qua poterimus eos aut superare aut certe *æquare*. quam si versabimur in tenui genere, inventio illa nec sublimior esse debet,

nec verba pinguiora, sed aliquanto fortiora quam dictiones Atticorum. nam *Atticorum gracilitatem* non possumus imitari. *Idem.*

³ *Non possumus esse, &c.]* Superant nos Græci *tenui stylo*: superare illos poterimus in *grandiloquo*, quoniam *affectibus* non perinde utuntur, nec *translationibus*, propter copiam linguæ. *Idem.*

¹ *Ingenia*

Proprietas penes illos est certior? *copia vincamus.* ¹ Ingenia Græcorum etiam minora suos portus habent, nos plerunque majoribus velis movemur: validior spiritus nostros sinus tendat. Non tamen alto semper feremur: nam & litora interim sequenda sunt. Illi facilis per quælibet vada accessus, ego aliquid non multo tamen altius, in quo mea cymba non concidat, inveniam. Neque enim si tenuiora hæc ac pressiora Græci melius, in eoque vincimur solo, ² & ideo in comædiis non contendimus, prorsus tamen ³ omit-tenda pars hæc orationis, sed exigenda ut optime possumus: possumus autem rerum & modo & iudicio esse similes: verborum gratia, quam in ipsis non habemus, extrinsecus condienda est. An non in privatis & acutus, & non asper & non indistinctus & non supra modum elatus M. Tullius? non in M. Callidio insignis hæc virtus? non Scipio, Lælius, Cato in eloquendo velut Attici Romanorum fuerunt? *Cui porro non satis est, quo nihil esse melius potest?* ⁴ Ad hoc quidam nullam esse naturalem putant eloquentiam, nisi quæ sit quotidiano sermoni simillima, quo cum amicis, conjugibus, liberis, servis loquamur, contenti promere animi voluntatem, nihilque accersiti & elaborati requirentes: quicquid huc sit adjectum id esse affectationis, & ambitiosæ in loquendo jactantiæ, remotum à veritate, fictumque ipsorum gratia verborum, quibus solum à natura sit officium attributum, servire sensibus: sicut athletarum corpora etiam si validiora fiant exercitatione, ⁵ & lege quadam ciborum,

non

¹ *Ingenia Græcorum etiam, &c.*] Significat nos non posse descendere in tantam subtilitatem, sed id tamen esse compensandum aliqua amplitudine, ita tamen ut videamur esse *tenuis*, quamquam non ita ut Græci. Idem.

² *Et ideo in comædiis.*] Fabius docet lib. 10. Latinos in comædia maxime claudicare, quia non possunt imitari gratiam sermonis Attici. Idem.

³ *Tamen, &c.*] Dan. nobis.

⁴ *Ad hoc quidam.*] Alios Fabius re-

prehendit, qui optimam putant eloquentiam esse, in qua *pure* ponimus animi nostri sensa, ut nihil interim addamus quod vel delectet vel moveat, nullam denique adhibeamus gratiam orationis præter communem loquendi formulam. Turneb.

⁵ *Et lege quadam ciborum.*] Nam *athletæ* vescuntur pane coliphio dicto: præterea vescuntur (ut inquit Galenus) carne porcina, quæ multum alimenti præstat. Idem.

non tamen esse naturalia, atque ab illa specie quæ sit concessa hominibus abhorrere. Quid enim, inquiunt, attinet circuitu res ostendere, & translationibus, id est, aut pluribus aut alienis verbis, cum sua cuique sint assignata nomina? Denique antiquissimum quenque maxime secundum naturam dixisse contendunt, mox poetis similiores extitisse, etiam si parcius, simili tamen ratione falsa & impropria virtutes ducentes. Qua in disputatione nonnihil veri est, ideoque non tam procul, quam sit à quibusdam, recedendum à propriis atque communibus. Si quis tamen (ut in illo loco dixi compositionis) ad necessaria, quibus nihil minus est, aliquid melius adjecerit, non erit hac calumnia reprehendendus. Nam mihi aliam quandam videtur habere naturam sermo vulgaris, aliam viri eloquentis oratio: cui si res indicare modo fatis esset, nihil ultra verborum proprietatem elaboraret, sed cum debeat delectare, movere, in plurimas animum audientis species impellere, utetur iis quoque adjectivis, quæ ab eadem sunt nobis concessa natura. ¹ Nam & lacertos exercitatione constringere, & augere vires, & colorem trahere, naturale est: ideoque in omnibus gentibus alius alio facundior habetur, & eloquendo dulcis magis. Quod si non eveniret, omnes pares essent, & idem omnes deceret. At loquuntur, & servant *personarum* discrimen: ita quo quisque plus efficit dicendo, hoc magis secundum naturæ eloquentiam dicit. Quapropter ne illis quidem nimium repugno, qui dandum putant nonnihil esse temporibus atque auribus nitidius aliquid atque affectatius postulantis. Itaque non solum ad priores Catonem Gracchosque, sed ne ad hos quidem oratorem alligandum puto. Atque id fecisse M. Tullium video, ut cum omnia utilitati tum partem quandam delectationi daret, cum & ipsam

¹ Nam & lacertos.] Quemadmodum athletica exercitatio improbat, sed non tamen improbat *palestra*, si ea utaris ad robur: ita in elocutione si semper re-

cedas à propriis & communibus, pecces, non tamen si quid præter sermonem vulgarem elaboraveris. *Idem.*

¹ Ad

ipsam se rem agere diceret (agebat autem maxime) litigatoris. Nam hoc ipso proderat, quod placebat. ¹ Ad cujus voluptates nihil equidem quod addi possit invenio, nisi ut sensus non quidem dicamus plures. Neque enim fieri potest salva tractatione causæ & dicendi auctoritate, si crebra hæc lumina & continua fuerint, ut non invicem offecerint. ² Sed me hæcenus cedentem nemo insequatur ultra, do tempori, ne crassa toga sit, non serica: ne intonsum caput, non in gradus atque annulos totum comptum: cum in eo qui se non ad luxuriam ac libidinem referat, eadem *speciosiora* quoque sint, *quæ honestiora*. ³ Cæterum hoc quod vulgo *sententias* vocamus (veteribus præcipueque Græcis in usu non fuit, apud Ciceronem invenio) dum rem contineant & copia non redundant, & ad victoriam spectent, quis utile neget? Feriunt animum, & uno ictu frequenter impellunt, & ipsa brevitate magis hærent, & dictione persuadent. Ac sunt qui hæc excitiora lumina etiamsi dicere permittant, à componendis tamen orationibus excludenda arbitrentur. ⁴ Quocirca mihi ne hic quidem locus intactus est omittendus, quod plures eruditorum aliam esse dicendi rationem, aliam scribendi putaverunt: ideoque in agendo clarissimos quosdam, nihil posteritati mansurisque mox literis reliquisse, ut *Periclem* & *Demadem*: rursus alios ad componendum optimos, actionibus idoneos non fuisse, ut *Isocratem*:
 præ-

¹ *Ad cujus voluptates.*] Nullus potest magis delectare, quam Cic. quanquam hoc tempore, inquit Fabius, pluribus utuntur sententiarum ornamentis. quod non fit commode, quia invicem obstant illustres istæ sententiæ crebræ & verborum ornamenta. *Idem.*

² *Sed me hæcenus.*] Fabius significat propter sui temporis conditionem majoribus utendum esse ornamentis, quam tempore Ciceronis, ita tamen ut ornamenta illa nullo modo lasciva & effeminata videantur. *Idem.*

³ *Cæterum hoc.*] *Sententias hoc loco*

Fab. appellat *splendidiora orationis lumina*, præcipue in clausulis posita, quemadmodum ipse testatur lib. 8. Erat autem tempore Fabii nimius earum usus. *Idem.*

⁴ *Quocirca mihi.*] Fabius eos redarguit, qui dicunt aliter esse scribendum quam dicendum, quia cum dicimus, sequimur auditorum iudicium: auditores autem sæpenumero sunt imperiti. quum autem scribimus, dictionem comparamus ad iudicium doctorum. Fabius vero eodem modo & scribendum & dicendum putat. *Idem.*

præterea in agendo plus impetus posse plerunque, & petitas vel paulo licentius voluptates. Commovendos enim esse, docendosque animos imperitorum. At quod libris dedicatur, & in exemplum editur, tersum ac limatum, & ad legem ac regulam compositum esse oportere: quia veniat in manus doctorum, & iudices artis habeat artifices. ¹ Quin illi subtiles, ut similes ac multi persuaserunt magistri, *ἡδαιγμοῦ* dicendo, *ἐπιβουλή* scribendo esse ² alius tradiderunt. Mihi unum atque idem videtur *bene dicere*, ac *bene scribere*: neque aliud esse oratio scripta, quam monumentum actionis habitæ. ³ Itaque nullas non (ut opinor) debet habere virtutes dico, non vitia. Nam imperitis placere aliquando quæ vitiosa sunt scio. Quo different igitur? Quod si mihi des consilium iudicum sapientum, perquam multa recidam ex orationibus non Ciceronis modo, sed etiam ejus qui est strictior multo, Demosthenis. Neque enim affectus omnino movendiserunt, nec aures delectatione mulcendæ, cum etiam proœmia supervacua esse apud tales, Aristoteles existimet. non enim trahentur his illi sapientes. proprie & significanter rem indicare, probatione colligere, satis est. ⁴ Cum vero iudex detur aut populus, aut ex populo, laturique sententiam indocti sapius, atque interim rustici: omnia quæ ad obtinendum quod intendimus, prodesse credemus, adhibenda sunt, eaque etiam cum dicemus, pro-

¹ *Quin illi subtiles, &c.*] *ἡδαιγμοῦ*, cum sit singulare, maxime solet movere animos imperitorum. itaque quidam *subtiles* ajunt esse utilissimum cum oratio habetur. At vero *ἐπιβουλή* argutam habet conclusionem à *repugnantibus* vel à *consequentibus*, nec satis intelligitur ab *imperitis*, sed à *peritis* deprehenditur. itaque ajunt aptius esse *scribendo* quam *dicendo*. Idem.

² *Alius.*] Dan. *Aptius*.

³ *Itaque nullas.*] In oratione scripta debent esse virtutes omnes, quin etiam vitia nonnulla, quia quum haberetur ora-

tio, sese accommodavit ad captum iudicum orator, ut eorum animos tractaret: itaque quædam dixit, quæ non dixisset apud doctos. *Turneb.*

⁴ *Cum vero iudex.*] Significat differentiam petendam esse ab *auditore*, quia aliter est dicendum apud *doctum*, aliter apud *indoctum*. Erant autem apud Romanos *tribus urbanae* & *tribus rusticae*: itaque ex *tribubus rusticis* nonnunquam legebantur iudices, & mittebantur in *decurias*, ut meminit Fabius alio in loco. *Idem.*

I *Quod*

promenda, & cum scribemus ut doceamus quomodo dici oporteat. An *Demosthenem* malle sic egisse ut scripsit, aut *Ciceronem*? aut eos præstantissimos oratores alio quam scriptis cognoscimus? Melius egerunt igitur, an pejus? nam si pejus, sic potius oportuit dici ut scripserunt: si melius, sic oportuit scribi ut dixerunt. Quid ergo? *Semper sic aget orator ut scribit? Si licebit, semper.*¹ quod si impediatur brevitatem tempora à iudice data, multum ex eo quod potuit dici, recidetur: editio habebit omnia.² Quæ autem secundum naturam iudicantium dicta sunt, non ita posteris tradentur, ne videantur propositi fuisse, non temporis. Nam id quoque plurimum refert, quo modo iudex audire velit: atque ei vultus sæpe ipse rectus est dicentis, ut Cicero præcipit. Ideoque instandum iis quæ placere intellexeris, resiliendum ab iis quæ non recipientur. Sermo ipse qui facile iudicem doceat, optandus. Nec id mirum sit, cum etiam testium personis aliqua mutantur. Prudenter enim, qui *cum interrogasset rusticum testem an Amphiona nosset? negante eo detraxit aspirationem, brevavitque secundam ejus nominis syllabam, & ille eum sic optime norat.* Hujusmodi casus efficiunt ut aliquando dicatur aliter quam scribitur, cum dicere quomodo scribendum est, non licet.³ Altera est divisio, quæ in tres partes & ipsa discedit, quæ discerni posse etiam recte dicendi genera inter se videntur. Nanque unum *subtile*, quod *ισχυδον* vocant. Alterum *grande* atque *robustum*, quod constituunt *αδρηνον*. Tertium alii *medium* ex duobus: alii *floridum*, nanque id *αδρηνον* appellant, addiderunt, quorum tamen ea fere ratio est, ut primum docendi,

secun-

¹ *Quod, &c.*] A iudice dabatur oratoribus certum spatium agenda causa. itaque interdum una, interdum duæ, interdum plures *clepsydra* dabantur. Ergo si propter angustias temporis copiose causam tractare non potuerit orator, quum orationem tamen scribet, *copiosus* erit, ac nihil omittet. *Idem.*

² *Quæ autem secundum nat.*] Interdum iudices ita sunt imperiti, ut sæpe numero sit inepte loquendum, quo res

ab illis intelligatur. illa tamen vitia non erunt in oratione ponenda, quum scribetur. *Idem.*

³ *Altera est divisio.*] Superior divisio petita est à *nationibus*, quæ certum habebant dicendi characterem: hæc à *qualitatibus orationis*: ac certe magis Ciceroni probatur quam superior. Macrobius tamen quatuor dicendi genera constituit, *copiosum, breve, siccum, floridum.* *Idem.*

secundum movendi, tertium illud utroque nomine, delectandi, sive aliud interconciliandi præstare videtur officium. In docendo autem *acumen*, in interconciliando *lenitas*, in movendo *gravitas* videatur. ¹ Itaque illo subtili præcipue ratio narrandi probandique consistit: sed quod etiam detractis cæteris virtutibus, suo genere plenum fit. Medius hic modus, & translationibus crebrior, & figuris erit jucundior, egressionibus amœnus, compositione aptus, sententiis dulcis, lenior tamen, ut amnis lucidus quidam, & virentibus utrinque sylvis inumbratus. At ille qui saxa devolvat, & pontem indignetur, & ripas sibi faciat, multus & torrens judicem vel nitentem contra, feret cogetque ire qua rapit. Hic orator & defunctos excitabit, ut *Appium Cæcum*: apud hunc & patria ipsa exclamabit, aliquemque (ut apud *Ciceronem* in oratione *contra Catilinam* in senatu) alloquetur. Hic & amplificationibus extollet orationem, & vi superlationum quoque eriget: *Quæ Charybdis tam vorax?* & *Oceanus medius fidius ipse*. Nota sunt enim jam studiosis hæc lumina. Hic deos ipsos in congressum prope suum sermonemque deducet, *Vos enim Albani tumuli atque luci: vos, inquam, Albanorum obruta ara, sacrorum populi Romani sociæ & æquales*. Hic iram, hic misericordiam inspirabit, hic dicet, *Te vidit, & flevit, & appellavit*, & per omnes affectus tractatur. Hinc itaque illuc sequetur, *nec doceri desiderabit*. Quare si ex tribus his generibus necessario sit eligendum unum, quis dubitet hoc præferre omnibus, & validissimum alioqui, & maximis quibusque causis accommodatissimum? ² Nam & *Homerus brevem* quidem cum animi jucunditate, & *propriam*, (id enim est non errare verbis) & ca-

rentem

¹ Itaque illo.] Superior divisio duntaxat complectitur *simplicia dicendi genera*. nam interdum miscentur, ac in quibusdam orationibus omnia ista dicendi genera deprehendas, ut forte in exordio sit *mediocre genus*, in narratione *tenue*, in conclusione & amplificationi-

bus *grandiloquum*. Deinceps autem *Fabius* describit dicendi genera. *Idem*.

² Nam & *Homerus*.] *Homerus* in *Iliade* ista tria dicendi genera posuit. nam *Menelao*, qui *Lacedæmonius* erat, tribuit *subtile genus*: *Nestori mediocre*, *Ulyssi amplissimum*, cui plus tribuit quam cæteris. *Idem*.

rentem supervacuis *eloquentiam* Menelao dedit, quæ sunt virtutes generis illius primi. *Et ex ore Nestoris dixit dulciorem melle profluere sermonem*: qua certe delectatione nihil fingi majus potest. Sed summam aggressus, ut in Ulyssæ, *facundiam*, magnitudinem illi junxit: *cui orationem nivibus hybernis copia verborum atque impetu parem tribuit*. Cum hoc igitur nemo mortalium contendet: hunc ut deum homines intuebuntur. Hanc vim & celeritatem in *Pericle* miratur *Eupolis*, hanc fulminibus *Aristophanes* comparat: hæc est vera dicendi facultas. ¹ Sed neque his tribus quasi formis inclusa eloquentia est. Nam ut inter gracile validumque tertium aliquid constitutum est: ita horum intervalla sunt. Atque inter hæc ipsa mistum quiddam ex duobus medium est eorum. ² Nam & subtili plenius aliquid atque subtilius, & vehementi remissius atque vehementius invenitur: ut illud lene aut ascendit ad fortiora: aut ad tenuiora summittitur: ac sic prope innumerabiles species reperiuntur, quæ utique aliquo momento inter se differant, sicut quatuor generaliter ventos à totidem mundi cardinibus accepimus flare, cum interim plurimi medii eorum, varietate regionum ac fluminum proprie deprehendantur. Eademque musicis ratio est, qui cum in cithara quinque constituerunt sonos, plurima deinde varietate complent spatia illa nervorum, atque iis quos interposuerunt, inserunt alios, ut pauci illi transitus multos gradus habeant. ³ Plures igitur etiam eloquentiæ facies, sed stultissimum quærere ad quam re-

cturus

¹ Sed neque his tribus.] Fabius ait non solum tres esse dicendi characteres, verum etiam in singulis illis characteribus esse varietatem. itaque quidam character gravissimus est, quidam gravis, quidam minus gravis: & tamen hæ tres differentiæ continentur solo characterе gravitatis, significat igitur in singulis generibus alias differentias esse secundum magis & minus. Idem.

² Nam & subtili.] Ex orationibus subtilibus quædam sunt simpliciter sub-

les, quædam illis subtiliores, quædam paulo pleniores. Idem.

³ Plures igitur.] Orator uno certo dicendi genere contentus esse non debet, sed profecto omnibus utetur prout flagitabit causa, atque interdum erit tenuis, interdum temperatus, interdum sublimis, neque id sequetur solum in causarum diversitate, sed etiam in varietate partium. itaque interdum alio utetur stylo in exordio, alio in narratione, alio in confirmatione, & sic de aliis. Idem.

¹ Fallan-

cturus se sit orator: cum omnis species, quæ modo recta est, habeat usum, atque id ipsum omne sit oratoris, quod vulgo *genus dicendi* vocant. Utetur enim, ut res exiget, omnibus, nec pro causa modo, sed & pro partibus causæ. Nam ut non eodem modo pro reo capitis, & in certamine hæreditatis, & de interdictis ac sponsonibus, & de certa re credita dicet, sententiarum in senatu, & concionum, & privatorum consiliorum servabit discrimina, vitam ex differentia *personarum, locorum, temporumque* mutabit: ita in eadem oratione aliter conciliabit, non ex eisdem partibus iram & misericordiam petet: alias ad docendum, alias ad movendum adhibebit artes. Non unus color *proæmii, narrationis, argumentorum, egressionis, perorationis*, servabitur. Dicet idem graviter, severe, acriter, vehementer, concitate, copiose, amare, comiter, remisse, subtiliter, blande, leniter, dulciter, breviter, urbane, non ubique simul, sed ubicunque par sit: sic fiet tum id propter quod maxime repertus est usus orationis, ut dicat & utiliter, & ad efficiendum quod intendit, potenter: tum laudem quoque nec doctorum modo, sed etiam vulgi consequetur. Falluntur enim plurimum, qui vitiosum & corruptum dicendi genus, quod aut verborum licentia resultat aut puerilibus sententiolis lascivit, aut immodico tumore turgescit, aut inanibus locis bacchatur, aut casuris, si leviter excutiantur, flosculis nitet, aut præcipitia pro sublimibus habet, aut specie libertatis insanit: magis existimant populare atque plausibile. Quod quidem placere multis nec inficior, nec miror. Est enim jucundioris ac favorabilis qualiscunque eloquentiæ, & ducit animos naturali voluptate vox omnis, neque aliunde illi per fora atque aggerem circuli: quo minus mirum

¶ *Falluntur enim.*] Supra de optimo characterē egit, nunc *corruptum dicendi genus* damnat & quemadmodum tres sunt præcipui characteres, ita tria sunt dicendi genera vitiosa, *tumidum* pro sub-

limi, *lascivum* pro mediocri, *nimis humile* pro tenui. Fabius tamen duorum meminit potissimum, quia ejus seculo erant frequentissima. *Idem.*

¶ *U*

mirum est quod nulli non agentium parata vulgi corona est. Ubi vero quid exquisitius dictum accidit auribus imperitorum, qualecunque id, quod modo se ipsi posse desperent, habet admirationem, neque immerito: nam ne illud quidem facile est. Sed evanescent hæc atque emoriuntur comparatione meliorum: ¹ *ut lana tincta fuco citra purpuram placeat*: at si contuleris etiam lacernæ, conspectu melioris obruatur, ut Ovidius ait. Si vero iudicium his corruptis acius adhibeas, ut buccinis purpuram: jam illud quod fefellerat, exuat mentitum colorem, & quadam vix enarrabili foeditate pallefcit. Luceat igitur hæc citra solem, ut quædam ² *exigua animalia igniculi videntur in tenebris*. Denique mala multi probant, nemo improbat bona. Neque vero omnia ista de quibus locuti sumus, orator optime tantum, sed etiam facillime faciet. Neque enim vis summa dicendi est admiratione digna, si infelix usque ad ultimum sollicitudo persequitur, ac oratorem macerat & coquit, ægre verba verentem, & perpendendis coagmentandisque eis intabescen- tem. Nitidus ille, & sublimis, & locuples, circumfluentibus undique eloquentiæ copiis imperat. Desinit enim in adversa niti, qui pervenit in summum. Scendenti circa ima labor est: cæterum quantum processeris, mollietur dives & lætius solum: Et si hæc quoque jam lævius suprema perseverantibus studiis evaserit, inde fructus illaborati offerunt sese, & omnia sponte proveniunt: quæ tamen quotidie nisi decerpantur, arefcunt. ³ Sed & copia habet modum, sine quo nihil nec laudabile, nec salutare est: & nitor ille cultum virilem, & inventio iudicium. Sic erunt *magna*, non nimia:

¹ *Ut lana tincta fuco.*] Fucus (ut ait Servius) herba est ex qua vestes tinguntur. Est & herba quæ appellatur fucus marinus apud Dioscoridem. Buccinum vocat quoddam genus conchæ, ex quo tingitur color similis purpuræ, sed dilutior & pallidior. *Idem.*

² *Exigua animalia.*] Illi sunt vermi-

culi qui lampyrides dicuntur & nitidule, atque adeo pyrolampides, qui in tenebris reddunt ignis colorem. *Idem.*

³ *Sed & copia.*] Orator habere debet paratam copiam, ut quandoeunque opus fuerit, his omnibus dicendi generibus commode possit uti, ita ut nec ad hærescat, nec labore. *Idem.*

nimia: ¹ *sublimia*, non abrupta: *fortia*, non temeraria: *severa*, non tristia: *gravia*, non tarda: *leta*, non luxuriosa: *jucunda*, non dissoluta: *plena*, non tumida. Similis in cæteris ratio est. Tutissima fere per medium via, quia utriusque ultimum vitium est.

¹ *Sublimia, non abrupta.*] Metaphora est ducta ab iis qui conscendunt montem aliquem. nam in arduum & adversum nitantur. *Idem.*

C A P. XI.

Quæ post finem studia.

II **H**IS dicendi virtutibus usus orator in judiciis, consiliis, concionibus, senatu, in omni denique officio boni civis, finem quoque dignum & optimo viro, & opere sanctissimo faciet: non quia prodesse unquam satis sit, & illa mente atque illa facultate prædito non conveniat operis pulcherrimi quam longissimum tempus, sed quia decet hoc quoque prospicere, ne quid pejus quam fecerit, faciat. Neque enim scientia modo constat orator, quæ augetur annis, sed voce, laterum firmitate: quibus fractis aut imminutis ætate seu valetudine, cavendum est ne quid in oratore summo desideretur, ne intersit fatigatus, ne quæ dicet, parum audiri sentiat, ne se queratur ¹ priorem. Vidi ego longe omnium quos mihi cognoscere contigit, summum oratorem, *Domitium Afrum* ² valde senem, quotidie aliquid ex ea quam meruerat auctoritate perdentem, cum agente illo, quem principem fuisse quondam fori non erat dubium, alii (quod indignum videbatur) riderent, alii erubescerent: quæ occasio illis fuit dicendi, malle eum deficere quam desinere. Neque erant illa qualiacunque mala, sed minora. Quare

ORATOR optimus antequam perveniat ad extremam senectutem, cessare debet à causis agendis: neque tamen erit otiosus, sed vel docebit *rhetoricam*, vel *jus civile*, vel *historiam* scribet. *Turneb.*

¹ *Priorem.*] Leg. *pejorem*. Vide quæ præcedunt. *Passerat. Dan. querantur perire.*

² *Valde senem, quotidie, &c.*] Horatii præceptum: *Solve senescentem mature sanus equum ne peccet ad extremum ridendus & illa ducat.*

¹ *Aut*

antequam in has ætatis veniat insidias, *receptui canet, & in portum integra nave perveniet.* Neque enim minores eum, cum id fecerit, studiorum fructus sequentur. ¹ Aut ille monumenta rerum posteris, aut, ut L. Crassus in libris Ciceronis destinabat, quærentibus tradet, aut eloquentiæ componet artem, aut pulcherrimis vitæ præceptis dignum os dabit. Frequentabunt vero ejus domum optimi juvenes ² more veterum, & veram dicendi viam velut ex oraculo petent. Hos ille formabit quasi eloquentiæ parens, & ut vetus gubernator, littora & portus, & quæ tempestatum signa, quid secundis flatibus, quid adversis, ratis poscat, docebit: non humanitatis solum communi ductus officio, sed amore quodam operis. Nemo enim minui velit id, in quo maximus fuit. *Quid porro est honestius, quam docere quod optime scias?* Sic ad se Cælium deductum à patre Cicero profitetur. ³ Sic Pansam, Hircium, Dolabellam in morem præceptoris exercuit, quotidie dicens, audiensque. Ac nescio an eum tunc beatissimum credi oporteat fore, cum jam secretus & consecratus, liber invidia, procul à contentionibus, famam in tuto collocarit, & sentiat vivus eam quæ post fata præstari magis solet, venerationem, & quid apud posteros futurus sit, videbit. Consciens sum mihi, quantum mediocritate valui, quæque antea scierim, quæque operis hujusce gratia potuerim inquirere, candide me atque simpliciter in notitiam eorum, si qui forte cognoscere voluissent, protulisse. Atque *id viro bono satis est docuisse quod scierit.* Vereor tamen, ne aut magna nimium videar exigere, qui eundem virum bonum esse, & dicendi peritum velim: aut multa, qui tot artibus in pueritia discendis, morum quoque præcepta,

¹ *Aut ille monumenta, &c.*] Sic Cicero libro primo de Legibus pollicetur se scripturum *historiam*: Crassus libro primo de Oratore se responsurum ait de *jure civili*. Turneb.

² *More veterum.*] Cicero in libris *Officiarum* ait moris fuisse apud antiquos Romanos, ut juvenes aliquem civem

sibi proponerent imitandum veluti præceptorem, cum quo assidui erant. *Idem.*

³ *Sic Pansam.*] Post mortem Cæsaris quotidie exercebat declamationibus *Pansam* & *Hircium* Cicero, eosque ideo appellabat *grandes prætextatos*, quia jam majoris erant ætatis. *Idem.*

& scientiam juris civilis, præter ea quæ de eloquentia tradebantur, adjecerim: quique hæc operi nostro necessaria esse crediderim, velut pondus rei perhorrescant, ac desperent ante experimentum. Sed hi primum renuntient sibi, quanta sit humani ingenii vis, quam potens efficiendi quæ velit, cum maria transire, siderum cursus numerosque cognoscere, mundum ipsum pene dimetiri, minores sed difficiliore artes potuerint. Tum cogitent, quantam rem petant, quamque nullus sit hoc proposito præmio labor recusandus. Quod si mente conceperint, huic quoque parti facilius accedent, ut ipsum iter neque impervium, neque saltem durum putent. Nam id quod prius quodque majus est, ut boni viri simus, voluntate maxime constat: quam qui vera fide induerit, facile easdem quæ virtutem docent artes accipiet. Neque enim aut tam perplexa, aut tam numerosa sunt quæ premunt, ut non paucorum admodum annorum intentione discantur. *Longam enim facit operam, quod repugnamus. Brevis est institutio vitæ honestæ beatæque*, si credas. Natura enim nos ad mentem optimam genuit: adeoque discere meliora volentibus promptum est, ut vere intuenti mirum sit illud magis, malos esse tam multos. Nam ut aqua piscibus, ut sicca terrenis, circumfusis nobis spiritus volucris convenit: ita certe facilius esse oportebat, secundum naturam, quam contra eam vivere. Cætera vero, etiam si ætatem nostram non spatio senectutis, sed tempore adolescentiæ metiamur, abunde multos ad discendum annos habent. Omnia enim breviora reddet *ordo, & ratio, & modus*, sed culpa est in præceptoribus prima, libenter detinentibus puerum, partim cupiditate diutius exigendi mercedulas, partim ambitione, quo difficilius sit quod pollicentur, partim etiam inscitia tradendi, vel negligentia. Proxima in nobis, qui morari in eo quod novimus, quam discere quæ nondum scimus, melius putamus. Nam ut de nostris potissimum

¶ *Sed hi primum.]* Docet hoc possibile esse quod exigit, cum tam capax sit humani ingenii natura. addit argumentum à *comparatione*. Idem.

¶ *Alias*

finum studiis dicam, quid attinet tam multis annis, quam in more est plurimorum, (ut de his à quibus magna in hoc pars ætatis absumitur, taceam) declamitare in schola, & tantum laboris in rebus falsis consumere, cum satis sit modico tempore imaginem veri discriminis, & dicendi leges comperisse? Quod non dico quia sit unquam omittenda dicendi exercitatio, sed quia non sit in una ejus specie confensendum. Cognoscere enim, & præcepta vivendi perdiscere, & in foro nos experiri potuimus, dum scholastici sumus. Dicendi ratio talis, ut non multos annos poscat. Quælibet enim ex iis artibus quarum prius habui mentionem, in paucos libros contrahi solet. adeo infinito spatio ac traditione opus non est. Reliqua est, quæ vires cito facit, *consuetudo*. Rerum cognitio quotidie crescit, & tamen multorum ad eas librorum necessaria lectio est, quibus aut rerum exempla ab historicis, aut dicendi ab Oratoribus petuntur. Philosophorum quoque consultorumque opiniones, sicuti alia, velimus legere necessarium est. Quæ quidem possumus omnia: sed breve nobis tempus nos facimus. *Quantulum enim studiis impartimur?* ¹ Alias horas vanus salutandi labor, alias datum fabulis otium, alias spectacula, alias convivia trahunt, adjice tot genera ludendi, & insanam corporis curam. Trahat inde peregrinatio, rura, calculorum anxietas sollicitudines, multæ causæ libidinum, & vinum, & flagitiosus omni genere voluptatum animus. Ne ea quidem tempora idonea, quæ supersunt. Quæ si omnia studiis impenderentur, jam nobis longa ætas, & abunde satis ad discendum spatia viderentur: & diurna tantum computantibus tempora: & noctes, quarum bona pars omni somno longior est, adjuvarent. ² Nunc computamus annos, non quibus *studuimus* sed quibus *viximus*. Nec vero si

Geo-

¹ Alias horas, &c.] Dicitur est ex consuetudine Romanorum. quidam enim solebant circumire domos divitum, divitesque salutare, ut *sportulam* adipiscerentur. *Idem*.

² Nunc computamus.] *Computamus annos* quibus literis vacavimus, cum tamen multis diebus illorum annorum nihil literis impenderimus. esset igitur satius *dies numerare*, quam *annos*. *Idem*.

Geometra, & Grammatici, cæterarumque artium professores omnem suam vitam, quamlibet longa fuerit, in singulis artibus consumpserunt, sequitur ut plures quasdam vitas ad plura discenda desideremus. Neque illi didicerunt hæc usque in senectutem, sed ea sola didicisse contenti fuerunt, ac tot annos in utendo, non in percipiendo exhauserunt. ¹ Cæterum ut de Homero taceam, in quo nullius non artis aut perfecta aut certe non dubia vestigia reperiuntur: ² ut *Eleum Hippiam* transeam, qui non liberalium modo disciplinarum præ se scientiam tulit, sed vestem & anulum, crepidasque, quæ omnia manu sua fecerat, in usu habuit, atque ita se præparavit, ne cuius alterius ope egeret, neve ullius rei. ³ *Gorgias* quoque summæ senectutis, id quærere auditores, de quo quisque vellet, jubebat. Quæ tandem ars digna literis *Platoni* defuit? ⁴ Quot seculis *Aristoteles* didicit, ut non solum quæ ad philosophos atque Oratores pertinent, scientia complecteretur, sed animalium fatorumque naturas omnes perquireret? Illis enim hæc invenienda fuerunt, nobis cognoscenda sunt. Tot nos præceptoribus, tot exemplis instruxit antiquitas: ut possit videri nulla forte nascendi ætas felicior, quam nostra, cui docendæ priores elaboraverunt. *Marcus Censorius Cato*, idem orator, idem historiæ conditor, idem juris, idem rerum rusticarum peritissimus, inter tot

operas

1 *Cæterum ut de Homero.*] Plutarchus in *Homeri* vita ostendit *Homerum* omnium disciplinarum fuisse peritum, ac reliquos ab eo hausisse disciplinas. itaque appellatur fons ingeniorum. Idem.

2 *Ut Eleum Hippiam.*] *Hippias* Eleus sophista fuit, cujus & meminit *Philostratus*: hic peritus fuit omnium disciplinarum, atque (ut scribit *Appuleius* lib. 2. *Floridorum*) ludis olympicis venit *Pysam* miro cultu visendus, ac omnia corporis indumenta quæ gestabat, ipse sibi fecerat. Idem.

3 *Gorgias quoque.*] *Oratio* extemporalis ab hoc *Gorgia* fluxit. nam ab audi-

toribus petebat de quo vellent audire, & ex tempore declamabat. quo nomine aliquoties apud *Platonem* à *Socrate* irridetur. Hæc igitur professio indicabat illum esse omnium rerum peritum. Hic vixit centum annos. Idem.

4 *Quot seculis.*] *Arist.* viginti annis *Platonem* audivit: idem ab *Alexandro* habuit viginti hominum millia ad investiganda animalia, ut historiam animalium & causas scriberet. *Author* *Plinius*. Ergo *Fabius* docet, *facilius esse nobis artes discere, quam antiquis.* illi enim invenerunt, nos inventis utimur. Idem.

I *Tantas*

operas militiæ, ¹ tantas domi contentiones, rudi seculo literas Græcas ætate jam declinata didicit, ut esset hominibus documento, ea quoque percipi posse, quæ senes concupissent. Quam multa, imo pene omnia tradidit Varro? Quod instrumentum dicendi M. Tullio defuit? Quod plura? ² cum etiam Cornelius Celsus mediocri vir ingenio, non solum de his omnibus conscripserit artibus, sed amplius rei militaris, & rusticæ etiam, & medicinæ præcepta reliquerit? dignus vel ipso proposito, ut eum scisse omnia illa credamus. ³ At perficere tantum opus, arduum est, & nemo perfecit. Ante omnia sufficit ad exhortationem studiorum, *non capere id rerum naturam, ut quicquid non est factum, ne fieri quidem possit: cum omnia quæ magna sunt atque admirabilia, tempus aliquod quo primum efficerentur, habuerint.* Quantum enim Poësis ab Homero & Virgilio, tantum fastigium accepit eloquentia à Demosthene atque Cicerone. Denique *quidquid est optimum, ante non fuerat.* Verum etiam si quis summa desperet (quod cur faciat, cui ingenium, valetudo, facultas, præceptor, non deerunt?) tamen est (ut Cicero ait) *pulchrum in secundis tertiisque consistere.* Neque enim si quis Achillis gloriam in bellicis consequi non potest, Ajacis aut Diomedis laudem aspernabitur, ⁴ neque qui Homeri, non Tyrtæi. Quinimo si hanc cogitationem homines habuissent, ut nemo se meliorem fore eo qui optimus fuisset, arbitraretur: ii ipsi qui sunt optimi non fuissent: neque post Lucretium ac Macrum

¹ *Tantas domi content.]* Nam (ut testatur Plinius lib. 7.) *quater & quadragies causam dixit, semperque est absolutus.* Idem.

² *Cum etiam Cornelius Celsus.]* Cornelius Celsus in re rustica sæpenumero citatur à Columella. scripserat quoque Celsus libros de arte dicendi, quos citat Fabius lib. 3. Hodie extant ejus libri de medicina. Idem. *Corn. Celsus.]* Minoris auctoritatis Celsum insinuat Nonnius Marcellus in verb. Cyma. *Passerat.*

³ *At perficere tantum opus.]* Docet

oratore perfectum posse esse aliquem, quanquam nondum sit inventus: ac si quis summam eloquentiam non possit adipisci, attamen pulchrum esse obtinere secundum aut tertium locum. qui locus etiam tractatur à Cicerone in oratore perfecto ad Brutum. *Turneb.*

⁴ *Neque qui Homeri, &c.]* Tyrtæus dux fuit Lacedæmonii in bello contra Messenios, Lacedæmoniosque incitabat ad virtutem bellicam suis carminibus. huic Fabius secundum locum tribuit, secutus Horatii consilium in arte. *Idem.*

Macrum Virgilius, neque post Crassum & Hortensium Cicero, sed nec alii postea vicerint. *Verum ut transeundi spes non sit, magna tamen est dignitas subsequendi.* An Pollio & Messala, qui jam Cicerone arcem tenente eloquentiæ, agere cœperunt, parum in vita dignitatis habuerunt, parum ad posteros gloriæ tradiderunt? Alioqui pessime de rebus humanis perductæ in summum artes mererentur, si quod optimum fuisset, defuisset. Adde quod magnos modica quoque eloquentia parit fructus: ac si quis hæc studia utilitate sola metiatur, pene illi perfectæ par est. Neque erat difficile, vel veteribus vel novis exemplis palam facere, non aliunde majores honores, opes, amicitias, laudem præsentem futuram hominibus contigisse, si tamen dignum literis esset, ab opere pulcherrimo, cujus tractatus atque ipsa possessio plenissimam studiis gratiam refert, hanc minorem exigere mercedem, ¹ more eorum qui à se non virtutes, sed voluptatem quæ sit ex virtutibus, peti dicunt: *ipsam igitur orandi majestatem*, qua nihil dii immortales melius homini dederunt, & qua remota muta sunt omnia, & luce præsentis & memoria posteritatis carent, *toto animo petamus, nitamurque semper ad optima*: quod facientes, aut evademus in summum, aut certe multos infra nos videbimus.

Habes *Marcelle Victori*, quibus præcepta dicendi pro virili parte adjuvari posse per nos videbantur: quorum cognitio studiosis juvenibus si non magnam utilitatem afferet, at certe, quod magis petimus, bonam voluntatem.

¹ *More eorum, &c.]* Loquitur de Epicureis, qui virtutem per se expetendam esse negant, sed duntaxat (ut ait Cicero) quia sit efficiens voluptatis. Idem.

M. Fab. Quintil. de institutione oratoria ad Marcellum Victorium libri duodecimi & ultimi finis.

INDEX